

Společně za lepší
město

Together for a
Better City

2015

Disertační práce

Vypracoval: Mgr. Jan Sládek
Školitel: JUDr. Michal Illner

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Věnováno Zdeňkovi a Daliborovi

Poděkování

Tato práce by nemohla vzniknout bez podpory mé rodiny a přátel, mých kolegů badatelů a studentů. V první řadě děkuji svému školiteli JUDr. Illnerovi za trpělivost a cenné korekce mých úvah během let zkoumání. Jemu také děkuji za nabídku učit kurs Úvod do sociologie města, kde jsem v diskusi se studenty (a jejich seminárními pracemi) mohl rozvíjet svá zkoumání. Dík patří vedení mé katedry, se kterým jsem mohl konzultovat zejména sběr kvantitativních dat a tamním kolegům kteří mi, zejména v závěru psaní textu, poskytli prostor na práci. Cenným mi bylo setkání s Martinem Luxem a jeho týmem, který mě přivedl ke zkoumání privatizace bydlení. Velkou část textu bych ovšem nemohl napsat bez spolupráce s Petrem Lupačem a Michaelou Pixovou.

Prohlášení autora o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/diplomovou/rigorózní/dizertační práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V ...   dne...   podpis

Abstract

The main goal of this text is to provide understanding of the role that locally organized citizens have in changing general political behavior of Czech people after 1989. The text combines knowledge of urban sociology, political and urban transformation, and citizen/political participation in post-1989 Czech Republic. Theoretically, the text is based in critical reception of urban sociology showing its rather low rate of understanding when analyzing the role of citizens in urban change. Furthermore, the text works with the concept of transaction activism, using it to analytically evaluate the forms of examined collective local action of citizens. Last but not least, attention is paid to the role of ICTs, notably the Internet, in forms of local citizen engagement. To provide the necessary context, the text reflects on main events in political participation on state level as well as it reflects on main urban changes after 1989. Methodologically, the work is based on data from two representative questionnaire surveys and fifteen interviews with representatives of citizen organizations. The main theses are following: (1) low direct experience with political issues leads to predominance of “the politics” as portrayed by mass media, yet it is rather easily unmasked by direct political experience; (2) Although the public opinion remains highly critical of politics and politicians, it is no barrier to direct engagement; (3) When engaging in local issues, the citizens prefer rather conservative and individual protest strategies; (4) Local issues are seen by the engaged citizens as free of ideological connotations; (5) Political subjects and parties are in most cases bypassed by active citizens; (6) The role of the Internet and new media remains relatively low in the strategies of local participation. In conclusion, the author sees the current state of civil society in the CR as highly conservative and fragmented, oriented mostly at ad hoc issues

regardless broader value-laden scope. The career in various NGOs is preferred to political involvement.

Abstrakt

Hlavním cílem práce je pochopit na půdě obcí, jakou roli mají jejich obyvatelé v proměně politického jednání občanů ČR po roce 1989. Text kombinuje poznatky sociologie sídel, politického a urbánního vývoje a proměn občanské a politické participace v ČR po roce 1989. Teoreticky vychází z kritické recepce tradice sociologie sídel, kde poukazuje na nízkou míru pochopení toho, jak sami občané mění město. Dále se teoreticky text opírá o koncept transakčního aktivismu, který používá jako rámec výkladu zkoumané kolektivní akce občanů. V neposlední řadě se také orientuje na možnost využití nových médií, zejména internetu, při angažování se v lokálních otázkách. Pro zasazení do kontextu jsou reflektovány hlavní milníky politické participace na celostátní úrovni a dodán je kontext urbánního vývoje po roce 1989. Metodologicky je text založen na kombinaci dat z dvou kvantitativních reprezentativních dotazníkových šetření a celkem patnácti rozhovorů s angažovanými občany. Hlavní argumentované teze textu jsou: (1) nízká zkušenost občanů s politikou vede k nadvládě mediálního obrazu politiky, který je ale právě osobní zkušeností snadno prolomitelný; (2) I když je veřejné mínění ohledně politiků a politiky kritické, není ono samo překážkou v občanských aktivitách; (3) Občané na lokální úrovni upřednostňují individuální a méně radikální formy protestu před formou klasického protestního hnutí; (4) Lokální problémy jsou vnímány především jako neideologické; (5) V občanských aktivitách jsou upřednostněny cesty mimo politické strany a uskupení; (6) Role internetu v občanských aktivitách je poměrně malá, respektive pasivní. Závěrem text hodnotí současný stav občanské společnosti z perspektivy lokální participace jako vysoce

konzervativní a fragmentovaný, orientovaný především na ad hoc kampaně bez návaznosti na ideologie a hodnoty. Cestu politické profesionalizace občanského angažmá doplňuje možnost kariéry v tzv. neziskových organizacích.

Klíčová slova: urbánní sociologie, politická participace, občanská participace, sociální hnutí

Keywords: urban sociology, political participation, citizenship, social movements

Obsah

Úvod.....	8
Proč a jak zkoumat kolektivní participaci občanů v obcích?	8
Výzkumné otázky práce.....	9
Hlavní teze práce.....	11
Relevance a přínos textu	14
Teoretický úvod	17
Tradice sociologie města a její pohled na občanskou participaci	17
Klasická sociologie a otázka města.....	18
Chicagská škola a její kritika	20
Nová urbánní sociologie	23
Občanská aktivita očima současné sociologie sídel	26
Občan 2.0: vliv nových médií na participaci na lokální úrovni.....	28
Občanská a politická participace v ČR po roce 1989	31
Povaha občanské společnosti v ČR.....	32
Lokální perspektiva občanské společnosti.....	34
Výzkumná strategie, metodologie a argumentace jednotlivých tezí na základě dat ...	36
Kvantitativní metodologie	37
Kvalitativní metodologie	38

Popis kvalitativního vzorku a scénář rozhovoru	38
Obecné poznatky a komentáře k rozhovorům	41
Argumentace jednotlivých tezí	47
TEZE 1: Názory na politiku jsou v České republice formovány spíše masmédií a obecnými představami.	47
TEZE 2: Veřejné mínění ohledně politiků není zásadní překážkou v angažmá v lokálních záležitostech.	52
TEZE 3: Občané ČR k dosažení svých politických cílů na lokální úrovni upřednostňují individuální strategie před kolektivními.	55
TEZE 4: Lokální problémy jsou vnímány bez návaznosti na politické ideologie.....	59
TEZE 5: V občanských aktivitách jsou upřednostněny cesty mimo politické strany a uskupení.	63
TEZE 6: Role internetu v dosahování lokálních politických cílů je malá.	66
Detailnější ukázky občanské angažovanosti na lokální úrovni	72
AUTO*MAT.....	72
Občané za spokojené bydlení.....	75
Závěry textu.....	78
Bibliografie	81

Úvod

Proč a jak zkoumat kolektivní participaci občanů v obcích?

Tato práce usiluje o vysvětlení tří jevů, které lze pochopit jako vrcholy trojúhelníku. Prvním jeho vrcholem je otázka „co hýbe městem?“, druhým je čtvrtstoletí politické změny v České republice a třetím je pochopení toho, jak se z obyvatel České republiky stávají veřejně aktivní občané. Z toho vyplývá i hlavní cíl práce, jímž je **pochopit na půdě obcí jakou roli mají jejich obyvatelé v proměnách polistopadové politiky**. Navazuji tak záměrně na odkaz tradice vnímání města jako „laboratoře sociální změny“.

Výše zmíněný trojúhelník tvoří základní optiku, kterou budu pojednávat jak související teorie, tak citované výzkumy a vlastní zkoumání. Ta jsou založena na dvou výzkumných přístupech. Prvním jsou data ze dvou statisticky reprezentativních dotazníkových šetření provedených Katedrou sociologie FFUK v letech 2011 a 2014, druhý přístup reprezentují rozhovory s lidmi, kteří se rozhodli angažovat v rozličných městských problémech a i na jejich základě postavené případové studie kolektivní participace občanů v obcích. Zatímco dotazníková šetření sledují postoje a zkušenosti s lokální politikou napříč Českou republikou, rozhovory a případové studie jsou zaměřeny převážně na situaci v Praze.

Takto vytýčený cíl a optiku považuji za odborně a společensky relevantní z následujících důvodů. I když je text psán jako text odborný a jeho tvrzení jsou založena na teoretické diskusi a analýze dat, považuji za vhodné – a v souladu s Weberovou sociologickou tradicí nehodnotící sociologie – prezentovat své společensky orientované motivy pro sepsání práce. Jejich asi nejlepším shrnutím je můj příklon k pojetí demokracie v ČR jako drobné každodenní práce v rámci (jakkoliv široce definované) polis. Proto jsem si Weberem zmiňované nekonečné množiny společenských problémů vybral pro svou disertační práci

právě tento. Filosofické kořeny mně blízkého Masarykova a Patočkova přemýšlení o vztahu společnosti a jedince, vlastně duše a polis (anebo aktéra a systému), leží v antice u Demokrita, Platóna a Aristotela. Právě poměr člověka k jeho blízkému okolí utváří také poměr k „jeho“ světu jako celku.

Václav Bělohradský definuje objektivitu jako schopnost popsat svoji pozici pozorovatele. Proto na tomto místě po uvedení své perspektivy považuji za nutné seznámit čtenáře se svou osobní zkušeností s tématem. V roce 2007 jsem sepsal disertační projekt, jehož výsledkem je tato práce. Následně v roce 2009 jsem se poprvé veřejněji angažoval, a to sice v organizaci Fórum Věda Žije! Od roku 2011 jsem členem Strany zelených, od roku 2014 jsem za tuto stranu neuvolněným zastupitelem Městské části Praha 6. Nemyslím, že tyto skutečnosti mají vliv na mé zpracování tématu (spíše na jeho výběr a motivaci se jím zabývat), považuji však za součást vědecké etiky tyto okolnosti před čtenářem zmínit.

Výzkumné otázky práce

Převvedeno do výzkumného problému v rámci mého tématu: k politické socializaci jedince dochází především v jeho obci. Takto podáno a s ohledem na politické dějiny České republiky to však není tak nesporné – jsou dobré argumenty proto, že obraz a prožívání politiky se v myslích občanů konstituují mimo bezprostřední zkušenost. A právě **souvislost mezi bezprostřední zkušeností s politikou v obci a obecným názorem na politiku** je jednou z mých výzkumných otázek a tvoří část odborné relevance textu.

Dalším výzkumným okruhem je **otázka po povaze politické aktivity z hlediska veřejného mínění, ale také samotných aktérů**. Záměrně nebyly zkoumány jen aktivity, které jsou vnímány jako protestní, ale také aktivity, které v sobě protest neobsahují. Z hlediska odborné relevance jde o odpověď na dnes již klasickou otázku „Čí je město?“ (Raymond E

Pahl, 1970), ale také navazují na tradici „práva na město“, kterou v různých podobách zavedli do sociologie sídel Henri Lefebvre (1972) a Manuel Castells (1983).

Kořeny výše zmíněných otázek lze nalézt v diskusi nové urbánní sociologie s chicagskou školou, jejich podstatný rozdíl je založen ve způsobech odpovědi **na otázku „co hýbe městem“**. Spor má mnoho rovin a není mou ambicí na všechny odpovědět, proto navazují zejména v té části sporu, kde Castells dokazuje, že ve sporu ekologie lidských sídel (human ecology) a politické ekonomie se vytratilo přemýšlení o **roli sociálních hnutí v sídelní změně**.

S tímto Castellsovým příspěvkem k jedné ze základních diskusí oboru sociologie lidských sídel souvisí **otázka přínosu a limitu konceptu „městských sociálních hnutí“ v kontextu polistopadového vývoje v ČR**. Castells své teze formuloval sice napříč městy, zeměmi a kulturami, nicméně i přesto to bylo v podmínkách podstatně odlišných od situace v České republice po roce 1989.

Z hlediska tématu textu je podstatným faktorem, že Česká republika po roce 1989 zároveň prochází dvěma změnami. První změnou je **demokratizace**, z níž je pro text relevantní deklarovaná snaha o decentralizaci indikovaná převáděním pravomocí na obce a zavedením struktury krajské samosprávy. Ideou je „přivést moc (zpět) k občanům“, a její částí jsou také prvky přímé demokracie v samosprávě. A právě to, **jak se občané této možnosti ujímají, jaké prostředky upřednostňují, jaké strategie považují za efektivní či neplodné**, je v této práci zkoumáno.

Druhou podstatnou změnou, kterou Česká republika prochází je **rozšíření informačních technologií**. Jejich roli v obcích signalizují hesla jako „e-government“ či „e-governance“ anebo „občan 2.0“. Role především Internetu v demokratizaci a místní samosprávě je nyní

stále více diskutována na odborné i neodborné úrovni. Proto se zaměřuji na **dopady užívání Internetu v lokální politické participaci a kolektivní akci občanů.**

Hlavní teze práce

Výsledky mého zkoumání výše uvedeného lze shrnout v následující teze. Během textu pro ně budu přinášet argumenty a vztahovat je k teoretickým a výzkumným odborným výstupům.

(1) Názory na politiku jsou v České republice formovány spíše masmédií a obecnými představami.

Výzkumy veřejného mínění hovoří jasně. Klesá důvěra ve většinu politických institucí a osob je reprezentujících. Zároveň je profese a osoba politika podezřívána z nedobrych motivů pro účast na věcech veřejných. Odkud se tato nedůvěra bere? Výzkumy a mé vlastní závěry ukazují, že v ČR je bezprostřední zkušenost s politickým životem (a to i v širším smyslu občanské nestranické angažovanosti) velmi vzácná. Nejde jen o to, že lidé sami se neangažují, ale řídka je i známost kohokoliv, kdo „má s politikou zkušenosti“. Zbývá tak jediné plausibilní vysvětlení, pevné názory na politiku v ČR jsou otiskem mediálního obrazu politické sféry.

(2) Veřejné mínění ohledně politiků není zásadní překážkou v angažmá v lokálních záležitostech.

U každého občana lze uvažovat o motivacích, zdrojích a bariérách participace. Stav popsáný v tezi (1) by mohl být brán jako překážka. Mé zkoumání těch, kteří se na cestu vlastní zkušenosti – v různých formách – s politikou vydali, se ukazuje, že

špatný obraz politiky v ČR není tou hlavní překážkou. Ve výpovědích respondentů toto stigma není spontánně artikulováno, ale není reflektováno jako závažné ani, když jsou na téma tázáni.

(3) Občané ČR k dosažení svých politických cílů na lokální úrovni upřednostňují individuální strategie před kolektivními.

Z velké části je tento text komentářem k tzv. kultuře protestu, jejíž základní mody lze vidět na opozicích radikální-konzervativní a individuální-kolektivní. V ČR stejně jako v jiných zemích v regionu dochází k přechodu od masových protestů a větších protestních hnutí či skupin k pořádání happeningů, jejichž cílem není připoutat pozornost množstvím protestujících, ale nápadem, ale rozvíjí se také profesionální a poloprofesionální formy protestu individuálního (či malých profesních skupin). Spíše tedy než se snažit pro „svou kauzu“ zmobilizovat větší množství lidí, být jednorázově, upřednostňována je i tišší forma protestu či snaha o lobbying. Spíše než o organizování jednoho „velkého“ momentu protestu, těžiště aktivit se přenáší do budování permanentní infrastruktury protestu (jak uvnitř organizací, tak mezi nimi).

Způsoby protestu známé z euroamerických měst a popsané v případových studiích jako „městská sociální hnutí“ či „radikální akce“ nepatří v ČR k preferované politické akci. Naopak, preferována je cesta využití legálních a nijak radikálních prostředků komunikace. Velmi silně je respondenty (jak v kvalitativním, tak v kvantitativním zkoumání) vnímána vrstva úředníků jako klíčových osob, se kterými je třeba jednat, což má nejčastěji podobu schůzek a individuálního lobbyingu. Jiné formy protestu jsou vnímány jako málo efektivní.

(4) Lokální problémy jsou vnímány bez návaznosti na politické ideologie.

I když lze na globální úrovni identifikovat kolektivní akce občanů na lokální úrovni, které jsou vedeny v širším rámci idejí a politického boje (příklad Occupy Wall Street, squatting), v lokalitách ČR se tak děje ojediněle. Samými aktéry jsou jejich politické akce a strategie vnímané především jako „nepolitické řešení“ konkrétních, tedy neideologických řešení. Aktéři sami necítí potřebu identifikovat se s hlubší politickou ideologií a agendou, přednost je dávana profesionalizaci a ta je vnímána jako zásadně neideologická.

(5) V občanských aktivitách jsou upřednostněny cesty mimo politické strany a uskupení.

Politická trajektorie aktéra v Evropě vnímaná jako tradiční, totiž skrze kauzu se připojit k ideologii a případně politické straně, je na lokální úrovni v ČR spíše výjimečná. Ve spojení s tezí (4) sami aktéři dávají přednost cestě, která se tradičním politickým stranám vyhýbá, anebo s nimi spolupracují jen v nutné – co nejmenší – míře.

České formy lokální angažovanosti jsou spojeny s velkou skepsí ohledně možnosti změny, pozitivní příklady jsou velmi sledovány a tvoří velkou část motivace. Sami občané vnímají své možnosti oproti možnostem ekonomických zájmů, politické reprezentace a profesionálních úředníků jako malé. Sami často až v průběhu své angažovanosti zjišťují legislativní, ale i praktický rámec, efektivního prosazování

zájmů (například váhu petice jako takové a její online formy obzvláště). Nevyužívají tedy know-how politických stran.

(6) Role Internetu v dosahování lokálních politických cílů je malá.

S rozšířením internetu a rozvojem jeho funkcionalit sílí hlasy (přítomné od počátků tohoto média), že jde o způsob komunikace s významným potenciálem pro demokratizaci společnosti. V této práci se proto zaměříme v kvantitativním zkoumání na dvě věci – jak lidé toto médium užívají v politice na národní i lokální úrovni a jak toto reflektují.

Text práce je organizován tak, aby každá kapitola přispěla k vysvětlení hlavního tématu práce, tedy **pochopení na půdě obcí jakou roli mají jejich obyvatelé v proměnách polistopadové politiky**. V **první části** práce budou diskutovány základní přístupy sociologie sídel a také teoretické a empirické poznatky o proměnách politické participace v České republice po roce 1989. **Druhá část** se bude pohybovat na úrovni obcí, budou popsány hlavní trendy vývoje a jejich teoreticko-empirická reflexe v sociologii. **Třetí část** textu bude tedy naplněna popisem metodologie a empirickým dokládáním jednotlivých tezí vlastními daty. Z hlediska empirické argumentace vlastními výzkumy bude u většiny tezí čerpáno jak z kvalitativních dat, tak dotazníkových šetření. **Čtvrtá část** pak shrne argumentace jednotlivých tezí a formuluje ucelenou odpověď na otázku po roli kolektivního angažování občanů v politickém životě ČR po roce 1989.

Relevance a přínos textu

Text je ve své konečné podobě založen převážně na empirickém materiálu a jeho hlavní ambicí je poskytnout vhled do mnohosti způsobů sebe-organizace občanů. Sledují tím trojí

sociologicky relevantní cíl. Především chci ukázat (ačkoliv sám pracuji také s daty z reprezentativních sociologických šetření), že často naměřená pasivita české společnosti (Linek, 2013; Sedláčková, 2012) je daná sledováním jen určitého typu angažování – politické participace měřené volebním chováním. Zejména kvalitativní část šetření upozorňuje na existenci sice hůře měřitelného typu participace občanské, často mimo politické strany a struktury.

Druhým cílem je sledovat politickou dynamiku na lokální úrovni, respektive podobu lokální občanské společnosti. Nezřídka, jak upozorňuje Marada (2003) a Rakušanová (2007), je pojem občanské společnosti zmatečný a zatížený normativními konotacemi. Věřím, že poměrně detailním zaměřením na především lokální občanskou participaci přispívám k empirickému, a tedy (snad) normativně nezatíženému, uchopení tohoto pojmu.

Třetím cílem je ukázat, jak vlastně sami občané vnímají své – leckdy první a v populaci obecně výjimečné – zkušenosti „s politikou“. Jaké jsou jejich naděje či zklamání, co je například překvapilo. Byť to není přímo stěžejním tématem práce, jde o zachycení jakési „socializace“ ve sféře „politická“. Tu sami občané často prožívají jako opuštění své „komfortní zóny“, jako výpravu do vod těch druhých, totiž profesionálních politiků.

Na tomto místě bych také rád uvedl, že jsem už při prvních empirických uchopeních „svého tématu“ musel upustit od svého původního disertačního projektu, respektive, poopravit jeho optiku a záměr. Původně jsem chtěl zkoumat „urban social movements“, tak jak je v teoretické části na základě výzkumů především Manuela Castellse, definuji. První kvalitativní i kvantitativní data mě vedla k tomu, že v této formě se u nás na lokální úrovni občané (zatím?) neorganizují. Změnou optiky míním tedy to, že spíše než abych,

jak jsem zamýšlel, hledal, co už jinde existovalo (a nenacházel), začal jsem více naslouchat tomu, jak sami občané zakoušejí a artikulují svá angažmá na lokální úrovni.

Teoretická perspektiva

V této části je věnována pozornost teoretickým souvislostem zkoumané problematiky. V její první části se zaměříme na to, jak na otázku po dynamice městského prostoru odpovídá tradice sociologie sídel, pozornost bude věnována zejména pojetím participace občanů. V druhé části se budeme zabývat teoretickými pohledy na změny v České republice po roce 1989, především nás bude zajímat občanská a politická participace. Třetí část bude hledat odpověď na to, co a jak aktivizuje občany v České republice po roce 1989. V závěru teoretické části budou zaprvé poznatky vztaženy k tezím práce a zadruhé budou na základě teorie upřesněny výzkumné otázky.

Tradice sociologie města a její pohled na občanskou participaci

Sociologický pohled na lidská sídla je formován několika základními analytickými problémy. Řešení těchto problémů pak tvoří charakter rozdílů mezi jednotlivými tradicemi sociologického zkoumání. Pochopitelně se v těchto základních problémech odráží i základní paradigmaty sociologie jako takové. Tato kapitola nabídne několik těchto základních problémů jako rámec hlavního teoretického problému – totiž jak uchopit kolektivní akce občanů za účelem změny města.

Mezi takové otázky patří například, jak moc je město ve své podstatě vázané na modernitu, a tedy zda je město neodmyslitelně formováno dynamikou moderní doby, která je povětšinou pojednána indikátory urbanizace a industrializace. Zde se střetává pohled historický s pohledem sociologickým. Při pohledu na to jak zvláště klasické sociologické obory definují „městskost“ jako kvalitu hodnou zkoumání musí historika napadnout otázka, zda tedy do zrodu sociologie vůbec města existovala. Z jiné strany se

vtírá otázka, jak lze použít základní výkladové rámce sociologie sídel na neevropské prostory.

Další takovou otázkou je povaha městského vývoje, a to na té nejzákladnější filosofické rovině – je urbanizace jevem přirozeným, a tedy živelným, anebo je to proces formovaný jinými společensko-ekonomicko-politickými rozhodnutími? Dá se tedy podoba měst plánovat a řízeně ovlivňovat, anebo jsou nějaké přirozené zákonitosti, které není v lidských silách výrazněji ovlivňovat. V méně filosofické rovině lze uvažovat o tom, co – či kdo – hýbe městem. Zda je to spíše na přirozených procesech založená živelnost (human ecology), či zda je městská změna produktem politické ekonomie (nová urbání sociologie), anebo jde především o změnu společenskou vedenou občany (urbánní sociální hnutí).

Klasická sociologie a otázka města

Marx a Engels, a po nich část neomarxisticky orientované francouzské sociologie šedesátých let, chápou město jako prostor, na kterém se odehrávají třídní boje, ale také jako každodenní realitu urbanizované společnosti, ve které se ukazují trhliny a rozpory kapitalistického uspořádání společnosti – a právě také prostoru. Jednou z takových marxistickými mysliteli pojmenovaných trhlín je rozpor mezi směnnou a užitnou hodnotou, dobře viditelný na otázce spekulace s nemovitostmi, což byl jev, který nebyl době klasické sociologie neznámý, stejně tak, jako bezdomovectví (Lupač & Sládek, 2007a).

Dalším pro klasické marxisty nepřehlédnutelným jevem byla koncentrace, a to jak koncentrace kapitálu, tak pracovní síly. Právě tato koncentrace byla základem pro hledání třídních bojů v rodících se moderních evropských městech, příkladem čehož je i výklad událostí tzv. Pařížské Komuny jako ukázky městského třídního boje (Castells, 1983).

Co je při těch všech zajímavých postřezích limitem klasického marxismu při přemýšlení o městech (či sídlech obecně, nebo jako jedni z mála rozebírají Marx s Engelsem i situaci na venkově), je právě to, jakoby města byla jen poněkud nahodilým kontejnerem všech popisovaných procesů. Jako by město bylo jen jevištěm pro procesy produkce, případně bojištěm pro dělníky a kapitalisty ovládaný státní/městský aparát.

Georg Simmel (1903) ve své přednášce o Berlíně jako velkoměstu popisuje moderní města jako prostředí, které zásadním způsobem formuje prožitek moderního (právě že – jakého jiného?) člověka. Ten je v Simmelově pojetí především přetížen nespočtem podnětů, kterým nestačí odpovídat ani na rovině fyziologické. Strategií, která má toto přetížení kompenzovat tak, aby umožnila jedinci žít pokojný každodenní velkoměstský život je blazeovaný postoj ne nepodobný marxistickému přemýšlení o odcizení jako nutnému fenoménu moderní výroby.

Podle Simmela jsou v základu blazeovaného postoje racionalita a anonymita. A tak moderní velkoměšťan prochází městem, či spíše spěchá, neboť čas ve městě plyne na minuty, městem každý den a z ostatních spoluobčanů, aby efektivně zvládl přetížené smysl, vnímá jen role podle toho, k čemu jsou mu prostředkem. Důležitým spojencem je v této strategii přežití výhradně peněžní směna a rostoucí možnosti toho, co lze snadno za peníze ve městě pořídit.

Simmelovu pohledu na moderní velkoměsto bývá přičítán přílišný skepticismus a vlastně nedůvěra v tento poněkud pesimisticky popsany velkoměstský svět. S ohledem na zde zkoumané téma je limitem Simmelova myšlení o městech přílišný metodologický individualismus. Jako by ve městech moderní doby neexistovaly žádné prvky kolektivity.

Max Weber se jako jediný z klasiků pokusil vyměřit nikoliv město, ale různé typy měst (jak historicky, tak geograficky), a to podle funkcí, která zaujímá ten který typ ve společnosti. V duchu svého sociologického zaměření zkoumal především hospodářské a organizační funkce sídel. Je zajímavý tím, že nikterak nutně nespojoval města s modernitou, ani neuvažoval nad nějakým typickým městským životem. Vlastně jako jediný nezkoumá nějakou ideu města, či konkrétní město, a proto snad se také nepohybuje na rovině zkoumání rozdílů města a vesnice jako indikátoru dichotomie moderní a tradiční.

Chicagská škola a její kritika

Charakter sociologického pohledu na město daného odpověďmi na základní otázky oboru dobře ukazuje spor chicagské školy dvacátých a třicátých let v USA s hnutím nové urbánní sociologie převážně ve Francii (Lupač & Sládek, 2007a; Zukin, 1980). Jde o spor hned v několika oblastech. Principálně jde spor o to, co hýbe městem, přičemž nová urbánní sociologie spíše uvažuje nad tím, „kdo“ (a nikoliv „co“) má vliv na rozvoj sídel. Vedlejším sporem je spor o to, zda lze město definovat kulturně a zda lze vůbec usilovat o integrovaný městský moderní život.

Klasickým dílem chicagské školy je bezesporu kniha *The City* (Park, 1915) která je také brána jako základní kámen přístupu human ecology ke zkoumání měst. Její základní tři teze se dají shrnout následujícím způsobem. Zaprvé, hlavním faktorem formujícím města je migrace fungující na naturalistickém principu „boje o místo“. Za druhé, prostor utváří zásadním způsobem populaci, která jej obývá. A za třetí, stěžejním faktorem městské patologie je střet moderního (městského) a tradičního způsobu (často etnicky podmíněného) života – řešením je zde integrace. Jinými slovy, na půdě města se odehrává

střet mezi přírodními zákony formovanou migrací a kulturním středem tradičních způsobů života s hodnotami a praktikami moderního městského životního stylu.

Za pozornost stojí především dvě věci. Jednak předpoklad unifikovaného městského životního stylu (čerpaný ze Simmela, jehož byl Park žákem), a potom de facto pasivita městské populace ve vztahu k prostoru (Castells, 1968), neboť ten má aktivnější roli – na povaze (či poloze uvnitř modelu města) prostoru lze vysvětlit charakter populace. Tedy, zcela odlišný přístup než má k prostoru klasický marxismus, nejde „jen“ o prostředí (kulisy) lidského jednání formovaného makroprocesy, ale naopak město je jako „mozaika sociálních“ světů formováno svými prostory. A v ideálním případě dojde k efektu „tavícího tyglíku“, kdy právě jednotlivé rozdíly mezi etniky a místy ve městě, dají zrod jednotné městské kultuře.

Pohled, dle nové urbánní sociologie spíše ideologii, chicagské školy dobře reprezentuje text Luise Wirtha o urbanismu jako životním stylu (Wirth, 1938). Autor se v něm snaží dokázat, že empiricky měřitelná specifika moderních metropolí, a to velikost populace, hustota zalidnění a různorodost profesí, vedou k jednotnému životnímu stylu, ne nepodobnému popisu od Georga Simmela. Jako by město nevyhnutelně každého formovalo do osobnosti moderní doby.

Z této logiky vyplývá, že politická či občanská angažovanost občanů nehraje tvář v tvář souboji přírody a kultury výraznou roli. V tomto rámci může být cílené jednání obyvatel maximálně tak reakcí na živelnost urbanizace a kulturní nesoulad. Role sousedství ve městě je vlastně redukována na jeho roli v socializaci, a socializací je myšlena integrace do moderní (americké) kultury.

K textům chicagské školy, zejména textu Witrhovu, existuje široká debata (Musil, 2003, 2012; Plummer, 1997), pro tento text jsou zvláště relevantní dvě kritická zhodnocení. Prvním je etnografický pohled Marcela Halbwachse zaměřený na Chicago jako město coby kontext zkoumání Chicagské školy (Grafmeyer & Joseph, 1984; Halbwachs, 2012). Autor ve svém pohledu poukazuje na výjimečnost Chicaga té doby. První výjimečností je fakt, že toto město v rychlosti růstu předběhlo i město jako New York. Druhou pak je fakt, že etnická skladba byla v Chicagu neobvykle různorodá. Z toho Halbwachs dovozuje optické zkreslení, kdy badatelé měli před sebou zřetelnou realitu, ovšem v její extrémní podobě, a tu pak extrapolovali na města obecně. V naší perspektivě lze říci: růst města byl tak rychlý a různorodý, že zachytit v něm autonomní akce občanů bylo velmi obtížné a rychle měnící se realita měla nevyhnutelně zdání živelné naléhavé nutnosti.

Druhou kritikou otevírající možnosti dalšího zkoumání ve směru občanské participace byla kritika zaměřená přímo na Wirthův koncept „urbanismu jako životního stylu“ (H. Gans, 1962). Ta je podstatně mladší a reaguje na několik trendů amerických metropolí té doby. Prvním je suburbanizace, jak napovídá i provokativní název článku „Suburbanism as a Way of Life. Gans ukazuje, že mezi obyvateli vnitřních částí města a těmi, kdo bydlí na předměstích, jsou podstatné rozdíly právě v životním stylu. Ukazuje ale, že ty nejsou vysvětlitelné rozdílnou „městskou“ kvalitou obývaného prostoru, ale zcela jinými faktory, především pozicí celé domácnosti v životním cyklu a dále, zvláště v centrech měst, jde o rozdíly kulturní. Gans, který na jiném místě svého díla ukazuje také na tenkou a v realitě často splývající hranici mezi urbánním a rurálním (H. J. Gans, 1982) upozorňuje, že ve městech jsou spíše různé subkultury než jedna „amalgámová“. A že jestli něco vede podobnosti populace v prostoru, tak to není charakteristika prostoru, ale právě rozhodnutí lidí v podobném postavení hledat sobě podobné. Vedle toho, upozorňuje

Gans, je ale také celá řada těch, kteří by se chtěli z města přestěhovat, ale nemají na to prostředky. Tím upozorňuje na základ pozdějších úvah stoupenců nové urbánní sociologie: město je prostředím kolektivní spotřeby prostoru, kde jsou rozhodnutí jedinců formovány socio-ekonomicko-demografickými vlastnostmi ve střetu se s objektivními politicko-ekonomickými procesy, jako jsou například investice, development či gentrifikace, jak popisuje raný Castells (1972).

Samostatnou a z hlediska sociologických proudů těžko zařaditelnou kapitolu tvoří dílo Raymonda Raymond E Pahl (1970; 1966). Pro nás je relevantní ze dvou důvodů. Jednak se snažil poukázat na dosavadní sociologie sídel, která měla až příliš tendenci pohybovat se na protikladu město-venkov (klasicky právě Wirth). Pahl zkoumající poválečná britská suburbia, či spíše menší města v okolí metropolí, ukazuje, že když už, tak spíše než o dichotomii bychom měli uvažovat o kontinuu – poukazuje mimo jiné na malou pozornost sociologie sídel věnovanou menším (střediskovým) městům. Hlavní pro tento text je jeho objevování toho, jak je město formováno vlastními obyvateli, často i jejich spory (starousedlíci a „náplavy“, manažeři a dělníci), jak do obcí promlouvají širší hierarchizace společnosti. V neposlední řadě patří Pahl k těm, kdo obrací pozornost k měřítku celého regionu, nejen metropole. V tomto ohledu je dobré již zde připomenout, že ač v ČR existují oficiálně regiony a mají i politicko-administrativní reprezentace, obtížně bychom hledali regionální občanskou společnost, byť jistě existují regionální problémy (za všechny, „přespolní“ doprava, problematika dostupnosti vzdělání a sociálních služeb).

Nová urbánní sociologie

Filosoficky, ale i na úrovni výzkumných otázek, se zcela odlišně k tématu staví nová urbánní sociologie. Ta spíše než na Simmela navazuje na klasický marxismus, byť se s ním

v různé míře jednotliví autoři nové urbánní sociologie rozcházejí (Lupač & Sládek, 2007a). Nicméně, je to právě tento směr, který otevírá prostor pro zkoumání, jak jsme ukázali, dosud netematizované kolektivní aktivity občanů. S trochou nadsázky můžeme říci, že tato větev sociologie sídel otevřela občanům brány do měst.

Duchovním otcem a osobností, která se snažila prvky marxistického myšlení spojit s analýzou prostoru, byl Henri Lefebvre. Celé jeho dílo, včetně té části, která se tak či onak zabývá prostorem, je velmi rozsáhlé, proto je informace o jeho myšlenkách redukována na témata relevantní k vlastnímu tématu práce: (1) Tvorba, nikoliv produkce prostoru (Lefebvre, 1991); (2) Právo na město (Lefebvre, 1972); (3) Městská revoluce (Kipfer, Saberi, & Wieditz, 2013; Lefebvre, Kofman, & Lebas, 1996).

K bodu (1) je třeba uvést, že základní Lefebvrovou perspektivou je promítání rozporů rozvinuté kapitalistické produkce do každodennosti městského člověka. Jedním takovým rozporem kapitalismu je na jedné straně prezentovaná pestrost, na druhé straně konformita, homogenita a monopol. Lefebvre z toho vyvozuje, že lidé jsou monopolním kapitálem tvarování v konformní masu právě velkoměstským prostorem – ten je dle Lefebvra ovládán čistě orientací na směnnou, nikoliv užitnou hodnotu (Lefebvre, 1979), a tak systém produkuje nezajímavý odcizující prostor. Lefebvre zde posunuje klasický marxismus a záměrně klade rozdíl mezi produkcí „v“ prostoru a produkcí samotného prostoru, kterou popisuje jako sekundární oběh kapitálu, kde má výroba několik specifik – ty dodnes zkoumají i spíše nemarxisticky orientovaní myslitelé (Ball, Harloe, & Martens, 1988; Gottdiener, 2010).

Právě pod vlivem tohoto pohledu klade Lefebvre důraz na filosofický protiklad produkce, totiž autonomní (tj. na ekonomice, ale i politice státu/municipalit) tvorbu městského

prostoru. To je právě obsahem bodu (2), totiž práva na město (stojí za zmínku, že již po několik let existuje i webová komunita <http://righttothecity.org> žijící, jako mnohé jiné skupiny vědomě z tohoto myšlenkového odkazu). Právo město svobodně tvořit je Lefebvrovi nejvyšší metou emancipace moderního člověka. Jako důsledný marxista věří, že to bude třídní boj, který promění město – a předobrazem je mu již Marxem a Engelsem analyzovaná Pařížská Komuna.

Naplnění bodu (2) pak, dle Lefebvra, povede logicky k městské revoluci (bod 3), která změní vztah moderní člověk z pasivní produkce na aktivní vzájemné utváření města a občanů, emancipovaného od tlaku kapitálu. Tento krok podle Lefebvra zruší i sociální rozdíly mezi městem a venkovem.

Se všemi třemi body Lefebrových představ se kriticky vyrovnává jeho žák Manuel Castells (1972, 1983). Největší pochopení má pro myšlenku produkce prostoru, ale připomíná hned dva důležité momenty. Prvním je fakt, že kapitál není jednotný, že i produkce je spíše spojením různých sil, frakcí kapitálu, ale i občanů. Tato kritika je rozvinuta v myšlence existence „lokálních sítí růstu“, které společně (často proti globálním vlivům, ale i odpůrcům v lokalitě) vedou město k růstu, a produkce prostoru je tedy bytostně sociální, nejen, jak tvrdil Lefebvre, politicko-ekonomická; sociálně nelze z produkce prostoru škrtnout (Gottdiener, 2010; Molotch, 1976). To je ovšem stále jen sociálně na straně produkce prostoru.

Pokud jde o právo na město, Castells se ztotožňuje s Lefebvrem potud, pokud lze empiricky sledovat jeho často abstraktní teze. Nejprve na teoretické úrovni (Castells, 1972) ukazuje, že přenášet třídní boj na půdu města není prosto ideologie, hlavním argumentem je to, že jen obtížně lze identifikovat nějaké lokální třídní vědomí, natož

společné „městské zájmy“. Castells lze spíše dávat prostor pro pochopení městské akce jako projevu nových sociálních hnutí, která o několik let později empiricky zkoumá na různých místech světa (Castells, 1983), a to i v minulosti. Právě díky tomu obrací pozornost k městským sociálním hnutím – o nichž bude pojednáno v další podkapitole.

Občanská aktivita očima současné sociologie sídel

Městská sociální hnutí jsou, se všemi klady i kontroverzemi spojena s obratem k tzv. novým sociálním hnutím. Ty se mají soustředit především na kulturní změny, ale nikoliv klasickou „třídní“ cestou politicko-sociálního boje (Touraine & Duff, 1981). To je právě odlišuje od nutnosti hledat v protestujících skupinách společné třídní vědomí (třída pro sebe) či společné třídní postavení (třída o sobě). Jsou tak ve svém složení daleko různorodější než třídy.

Jak upozorňuje Keller (2013, p. 104nn), jednou z odvrácených stran nových sociálních hnutí nutně spjatých s jejich různorodostí je individualismus – tíživé boje o neméně tíživé sociální otázky proměňují v boje o kulturní identitu (danou možnostmi kulturní spotřeby). Převáděno do našeho jazyka, jestliže dle marxistů bojují lidé ve městech za důstojnější život pro svou sociální skupinu, jako by nová sociální hnutí bojovala výhradně za lepší bydlení pro jednotlivce.

Když však studuje občanská hnutí Castells (1983, pp. 277–289), vnímá ještě silně jejich sociální rozměr. Lze to vysvětlit tím, že zkoumá zejména hnutí mimo Evropu (kde je dnes termín „urban social movement“ mnoho více používáný), ale i v euroamerickém kontextu se trefuje do výjimečné doby silných sociálních hnutí (například tzv. Civil Rights Movement v USA). Kritikové mu vytýkají, že byl jejich úspěchem a příliš okouzlen a tak analyticky přecenil jejich roli. (Lupač & Sládek, 2007a). Sám Castells později změnil své pojetí města

a prostoru natolik (Castells, 1999), že dnes již z termínu vynechává právě slovo „urban“ a movements stále častěji nahrazuje slovem „networks“ (Castells, 2013; Lowe, 1986).

Velmi dobře pojednal o Castellsově pojmu „urban social movements“ a jeho dynamice Pickvance (2003). Ukazuje, že Castells původně chápal tento pojem jako vrcholný bod spojení participace, protestu a úsilí o změnu hodnot. Právě změna hodnot byla pro hnutí podstatná – nešlo jen o změnu města jako prostředí, ale hodnot, na kterých stojí (resp. je tvořeno). Anebo jinak, rozdíl mezi protestem a protestním hnutím je v tom, že NIMBY (Not in my backyard, ne na mém dvorku) řeší dílčí problém, hnutí jej překládá do protestu proti hodnotám. Tak tedy NIMBY verze protestu proti výstavbě obchodního domu lze shrnout jako „nestavte to tady“, zatímco „urban social movement“ verze je „supermarkety ve městech nechceme“.

Je dobré také připomenout, že trvalo nějakou dobu než se Castellsův pojem vypořádal s autonomní (myšleno neurbánní) tradicí zkoumání sociálních hnutí (Della Porta & Diani, 2009; Pickvance, 2003). I proto nakonec Pickvance doporučuje brát urban movements spíše jako podmnožinu sociálních hnutí a samo sociálno už tolik netematizovat. Výhodou je rozšíření analýzy na méně hodnotově zaměřená, ale na půdě města podstatná uskupení.

Proto i v tomto textu se budeme spíše než na hledání sociálna v grassroots aktivitách soustředit na jejich konkrétní motivace, praktiky a strategie. Příkladem k našemu zkoumání je Van Deth (2003), který se na základě případových studií snaží spíše empiricky popsat než teoreticky vyložit různost způsobů, jak lidé hýbou městem.

S ohledem na výzkumné otázky můžeme tuto pasáž teoretické části uzavřít načrtnutím okruhů k tázání, které z teorie plynou. Prvním okruhem je jak moc je organizovaná aktivita

kolektivní, zde se tedy v ČR pohybujeme na půdě klasických městských sociálních hnutí, anebo zde již máme jejich individualizovanou verzi. Druhou osou našeho zkoumání je, jaké formy strategií (pracovně na škále konzervativní/radikální) angažování občané volí.

Občan 2.0: vliv nových médií na participaci na lokální úrovni

Vstup nových informačních technologií s sebou přinesl naděje i obavy z dopadu na politickou participaci. V této části představíme základní koncepty a formulujeme otázky pro zkoumání jak kvantitativní, tak kvalitativní.

Za knihy, které považují internet za podstatné médium pro šíření protestu, či jiné formy participace lze označit *The Logic of Connective Action* (Bennett & Segerberg, 2012) a *The Wealth of Networks* (Benkler, 2006), z opačného, tedy skeptičtějšího pólu byly námitky vůči přílišnému optimismu formulovány v knihách *The Myth of Digital Democracy* (Hindman, 2008) a *Social Media: A Critical Introduction* (Fuchs, 2013).

Optimisté vyzdvihují následné výhody a naděje pro spojení internetu a sociální či politické akce. První je možnost snadno si obstarat a šířit informace. Druhou skupinou výhod je snadnost konfrontace s opačnými názory a zároveň snadnost sehnání podpory pro své názory a postoje. Třetí skupinou výhod je atraktivita moderních technologií, jejich relativně nízká cena a všudy přítomnost. Tedy, zjednodušeně, nejenže nová média participaci usnadňují, činí ji i lehčí a zábavnější. Zároveň také díky možnosti vyhledat si svobodně informace a ty online diskutovat patří k bohatství sítí. Speciální kvalitou je právě povaha sítě, která činí komunitu sdílejících a vzájemně se mobilizujících snadno dostupnou.

Výše zmínění pesimisté upozorňují zejména na to, že žádný z benefitů rozhodně není automatický, a dokonce se ukazuje obdoba Matouškova efektu – kdo má (je aktivní), tomu

bude přidáno, kdo nemá (nemá přístup, znalosti či motivace), ten bude znevýhodněn. Dále upozorňují na to, že ani informace nejsou v sociálních sítích zcela neutrální, neboť některé obsahy se, třeba i díky sofistikovaným algoritmům vyhledávačů, šíří vitálněji než jiné. Pokud jde o internet, coby zesilovač hlasu jedince či kolektivity, dodávají oba skeptičtí autoři, že mít možnost mluvit neznamena být slyšen a už vůbec ne být vyslyšen. A konečně, pokud jde o diskusi a participaci, je třeba čelit dvojímu nebezpečí. Ohledně diskuse jde o diskutování s již přesvědčenými a (sebe)potvrzování vlastní pozice (tzv. internetová bublina) a pokud jde o participaci, připomínají autoři populární pojem „slactivism“ (přibližně: líný aktivismus), ve kterém reálnou účast na demonstraci nahrazují „lajk“ na Facebooku. Bývá také připomínáno, že on-line aktivismus vede individualizaci protestu a přílišnou orientaci na single-issue agendu (Dahlgren, 2005)

Souvisejícím tématem, které poněkud nabourává představu internetu jako nové naděje vyrovnání starých sociálních rozdílů, tedy i těch, které vedou k rozdílné míře a úspěchu politické participace je téma tzv. Digital Divide, totiž nerovnoměrné distribuce fyzického přístupu k technologiím, ale také nerovnostem ve schopnostech jich efektivně využívat; tuto „digitální propast“ lze empiricky doložit i v ČR (Lupač & Sládek, 2007b; Sládek, 2007).

Využívání nových médií pro politické aktivity je v ČR poměrně nově zkoumaným jevem (Macková, Macek, & others, 2014). Autoři zkoumají na české poměry ojedinělý proces, kdy se z ryze on-line recesistické skupiny aktivistů stali v podzimních volbách zastupitelé, radní a starostové v různých částech města Brna. Tento případ, byť výjimečný, je hodnocen jako ukázka pozitivní a podstatné role internetu v občanské angažovanosti. V závěru ovšem sami autoři připouštějí, že v úspěchu hrál roli více faktorů, především

výjimečné dovednosti jedinců (zkušenosti z politiky a PR) a kulturně-politický kontext Brna, coby univerzitního města.

V našem zkoumání užívání internetu se tedy z hlediska výzkumné otázky budeme snažit zjistit, jak jednak užívají internet „běžní občané“ a potom, jak jej do svých protestních strategií a jednání zapojují lidé občansky angažovaní.

Dříve než se budeme zabývat našemu tématu bližší lokální úrovni, je třeba zkoumat proměny občanské a politické participace na státní úrovni. Jsou pro to následující dobré důvody. Je to úroveň nejvíce viditelná, také hojně medializovaná. V našem politickém zřízení lze konstatovat, že právě národní úroveň v podstatné míře určuje pravidla pro lokální úroveň. A konečně, vzhledem k malé naměřené participaci lze předpokládat, že velká část „představ o tom, co je politika“ je formována na základě mediálně zprostředkované představě o tzv. velké, tj. státní, politice.

Na tomto místě je třeba také důsledně odlišit občanskou a politickou participaci. Politickou participací je myšleno využití jak pasivního, tak aktivního volebního práva. Její možnost a mantinely jsou dané zákonem z jedné strany a charakterem (přesněji stanovami) registrovaných politických subjektů na straně druhé. Výhodou pro zkoumání je zejména dostatek jasných dat na toto téma a poměrně jasně dané indikátory. Proto také v laické i odborné veřejnosti právě tento typ participace tvoří nejčastěji základ soudu o povaze občanské společnosti v zemi, a to včetně její dynamiky. Z povahy věci jde většinou o typ participace individuální, tedy bez nutnosti interakce s druhými.

Nicméně, tématem této práce je právě druhý, méně viditelný a hůře měřitelný (zdali vůbec) typ participace, totiž občanské aktivity. Některé jejich formy (např. petice) jsou legislativním systémem rozeznány či nějak upraveny (např. nahlášení demonstrace), prostor je v tomto případě i pro lokální úpravy těchto forem (např. interpelace na zastupitelstvu, místní referenda). Vedle horší jasné měřitelnosti ztěžuje analýzu tohoto druhu participace i jeho častá „ad hoc“ epizodická povaha.

Přes to všechno jsou závažné důvody, proč občanský aktivismus nevynechávat z úvah a nesnažit se jej postihnout a analyzovat. V současnosti je to právě tento druh aktivismu, který tvoří první zkušenosti politicky aktivních jedinců. Potom, především na lokální úrovni, lze evidovat úspěšné dosažení cílů touto cestou. To jsou hlavní důvody, proč se jím tato práce zabývá.

Povaha občanské společnosti v ČR

Není tématem tohoto textu podrobovat zkoumání občanské společnosti před rokem 1989, byť by na lokální úrovni při existenci tolika městských problémů mohlo být zajímavé. Pro jasnost ale třeba říci, že perspektiva tohoto textu byla, pokud jde o období občanské společnosti formována třemi myšlenkami. Prvním je myšlenka konce „hraní si na socialismus“, což se projevovalo už před rokem 1989 snahami o změnu vedenými tzv. odspodu a rozvojem protestních subkultur (Pullmann, 2011). Právě kultury protestu a revolty uvnitř komunistického režimu zmiňuje také Marada (2003), přičemž poukazuje, že nešlo-li protest artikulovat srozumitelně politicky, šlo to aspoň na úrovni kultury. A konečně, na jistou exkluzivitu explicitně politicky orientovaného, byť třeba i pod heslem „nepolitická politika“, protestu v podobě disidentské komunity poukazuje Možný (1999).

Právě na tomto půdorysu lze chápat rok 1989. To je důležité proto, jak upozorňuje Buden (2013), abychom nepropadli dojmu, že jsme po roce 1989 začali budovat občanskou společnost, začali se vše teprve učit podle „západního vzoru“. Proto Buden svou knihu provokativně otevírá myšlenkou, že spíše postkomunistické země by měly zbytku Evropy přednášet o úspěších občanských společností měřitelných tím, že se podařilo svrhnout režim. Své tradice, včetně těch předválečných a dokonce těch před prvorepublikových,

česká občanská společnost měla – a byly to žité tradice i koncem osmdesátých let. Nic se tedy nebudovalo nanovo.

V těchto tradicích má jedna explicitní místo a snad s trochou nadsázky v době, kdy volby vyhrávají hesla distancující se od politiky (Nejsme jako politici, stálo na billboardech nynějšího ministra financí), lze říci, že na úrovni občanské angažovanosti je minulých pětadvacet stýkání a potýkání s ní. Jde o ideu občanské angažovanosti jako nepolitické politiky (Havel, 1979). Pod brzkým porevolučním heslem „Strany jsou pro straníky, Občanské Fórum pro všechny“ už tehdy byly cítit antistranické postoje české veřejnosti, které později popisuje Linek (2004).

První větší nepolitickou mobilizací byly protesty proti jaderné elektrárně Temelín, a ty na dlouho de facto definovaly českou podobu aktivismu a aktivisty (Fagan, 1999, 2004). Budeme-li se držet chronologického postupu, dalším významným hráčem na občanském poli byly odbory, byť byly a jsou spojovány s politickou stranou (Myant & Smith, 1999).

Za jeden z milníků ve vnímání aktivismu a občanské společnosti lze vnímat reakci kulturních elit na tzv. opoziční smlouvu (Dvořáková, 2003; Rupnik & Hviždala, 2009), za obrazy aktivismu se v tu dobu střídali aktivisté stávkující v ČT, ale snad ještě výrazněji se zapsalo globální hnutí při protestech proti MMF a SSB.

Právě v této době se začínají projevovat trendy, které popisuje Císař (2008) a které jsou základním rámcem našeho vykreslení lokální občanské angažovanosti. Mezi ně především pomalé upouštění od masových akcí zakládajících svou legitimitu na množství mobilizovaných – vynořuje se nová, mnohem více epizodická, méně formalizovaná a profesionizovaná, forma transakčního aktivismu. Druhým trendem je profesionalizace, kterou Císař často přičítá faktu, že části občanské společnosti v ČR byly financovány ze

zahraničí. Tento trend, profesionalizace protestu je někdy označován jako „NGOization“ a je vykládán jako depolitizace sociálních hnutí a stav, kdy neziskové organizace místo spolupráce spíše soupeří o donory (Jacobsson & Saxonberg, 2013; Korolczuk & Saxonberg, 2014).

Lokální perspektiva občanské společnosti

Doposud jsme se soustředili na obecnou, chcete-li, celostátní úroveň občanské společnosti a participace. Pro dokreslení kontextu toho, co se dělo v České republice a usazení perspektivy textu je třeba zmínit podstatné jevy na úrovni sídelní.

Dle Illner, Baldersheim, & Wollmann (2003) se v ČR podařilo reformovat místní samosprávu a dát jí legální rámec, problémem je však staronově ustanovená regionální úroveň. Podstatným úskalím, se kterým ČR bojuje je míra decentralizace, která vedla až k fragmentarizaci území. To bylo hodně umocněno zejména administrativními vznikly a zániky obcí (typicky odtržení předměstské obce a po pár letech opět připojení). Problém fragmentarizace zmiňují také v souvislosti s privatizací bytového fondu (Sládek, 2013) a vidím jej jako jednu z příčin toho, že ve srovnání s jinými zeměmi SVE (Andrusz, Harloe, & Szelényi, 2011) v ČR nevzniklo žádné podstatnější hnutí orientované na otázku bydlení.

Zde je třeba zmínit také specifikum Prahy (neboť ta je nám především prostředím, ve kterém zkoumáme aktivity občanů). Soubor specifík dobře popisují (Lux, 2009; Stanilov, 2007; Sýkora, 1994). Do té doby nedotčené centrum Prahy se stalo příležitostí pro restituční, privatizační a spekulativní. Zvláště devadesátá léta byla poznamenána koncentrací sporů o nájemné, gentrifikace a různých protestů. Ty byly často spojeny se spoluprádnutím ODS a ČSSD (ro roku 2010) a dobře je popisuje Horak (2007). Praha měla a má také několik

tzv. problémových čtvrtí, ale ty nebývají příliš politicky aktivní, podrobněji pojednávají Kostecký, Patočková, & Illner (2009).

V menších obcích lze, byť s empirickými obtížemi, uzavírání různých rozvojových partnerství, často opřených o důvěru založenou – v dobrém smyslu – na osobní známosti. Politická angažovanost tam má spíše podobu realizace osobního politického kapitálu, ideální v synergickém partnerství se sociálním kapitálem regionu (Bernard, Kostecký, Illner, & Vobecká, 2011; Mansfeldová & Kroupa, 2005; Stachová, 2008).

Vidíme tedy, že lokálně zaměřenou občanskou společnost je v celkem fragmentované ČR s převahou menších a středních měst nejlépe hledat ve městech větších, mezi kterými má jistou tradici (ohledně kolektivní mobilizace občanů) zejména Praha. Neznamená to ale, že v regionech se nic neděje a nelze zjištění z Prahy generalizovat.

Výzkumná strategie, metodologie a argumentace jednotlivých tezí na základě dat

Od počátku mého disertačního projektu jsem měl v plánu téma zkoumat jak kvalitativně, tak kvantitativně. Vedly mě k tomu především dva důvody. Zaprvé, jak uvedeno výše, je téma občanské, tedy nikoliv přímo politické/volební participace, v ČR poměrně málo prozkoumané, těžko bych tedy dával dohromady baterie otázek vedoucích ke statisticky relevantním modelům, navíc vlivem okolností (posloupnost různých projektů) byla dříve navržena obě zkoumání kvantitativní před sběrem kvalitativních rozhovorů. Zadruhé pak jsem věděl z předchozích výzkumů a datových souborů CVVM, EVS a ISSP (Císař, 2008; Linek, 2013; Rakušanová, 2007), že procento politicky, natož občansky, aktivních je příliš malé na složitější statistické analýzy. Proto jsem se tento nedostatek rozhodl kompenzovat kvalitativním výzkumem, abych se tak přiblížil konceptu triangulace dle přístupu mixed methods (Johnson, Onwuegbuzie, & Turner, 2007; Olsen, 2004). Spíše než zevrubné analytické zkoumání pomocí jedné metody, upřednostnil jsem z výše uvedených důvodů spíše popis pestrosti zkoumaného jevu, což je vzhledem k cílům tohoto textu adekvátní strategie.

Pokud jde o prezentaci dat, vzhledem k bohatému materiálu z rozhovorů jsem se rozhodl věnovat jim v tomto textu přednostní pozornost, budou tvořit narativ mé analýzy a jádro odpovědí na výzkumné otázky. Statistická data budu prezentovat zejména jako dokreslení poznatků z rozhovorů a budou vztaženy k výzkumným otázkám. V úvodní části analýzy také zařadím několik obecnějších poznatků o lokální kolektivní akci občanů, které nebylo možno uspokojivě přiřadit k jednotlivým tezím.

Za účelem zkoumání lokální politické participace občanů jsem se přímo podílel na spoluprobě dvou reprezentativních dotazníkových šetření, na která budu především odkazovat. Pro dokreslení kontextu budou použity také závěry z několika šetření CVVM věnovaných postojům české veřejnosti k politice obecně.

Data z roku 2011 pocházejí z výzkumu Aktér provedeného Katedrou sociologie FFUK. Jedná se o tzv. omnibusové šetření, tedy dotazník pokrýval řadu rozličných témat, mezi nimi i lokální participaci. Sběr dat probíhal od 9. do 20. prosince 2011, byla zkoumána populace starší osmnáct let (N=1109). Kvóty byly stanoveny dle pohlaví, vzdělání, věku, kraje a velikosti obce (podstatné pro zaměření tohoto textu). Tato data byla užita v nevážené formě.

Data z roku 2014 pocházejí z projektu zaměřeného na dopady užívání Internetu na různé oblasti života. Byl jsem zodpovědný za formulaci otázek na téma politické rozměry užívání Internetu, kde jsem zkoumal jak obecný (státní úroveň), tak lokální rozměr. Dotázáno bylo celkem 1316 respondentů (ve věku 15 let a více) v rozmezí 17.5.2014 – 13.6.2014. Vzhledem ke zkoumanému tématu byla upřednostněna možnost 100 % všech rozhovorů metodou CAPI, tedy přímé rozhovory v domácnostech. Výběrová strategie byla založena na kombinaci pravděpodobnostního výběru (oblast sběru) a kvótního výběru respondentů. Tedy, náhodně bylo vybráno 120 Územně technických jednotek, v nich potom podle kvót pohlaví, vzdělání a věk. Pro potřeby mezinárodního výzkumu byla data vážena mj. dle účasti ve volbách 2013.

Kvalitativní metodologie

Na téma kolektivní participace občanů bylo provedeno i patnáct rozhovorů se zástupci organizací působících v rámci Prahy, a to zejména jejího centra. Výzkum sledoval jak obecnější postoje k participaci, tak konkrétní kauzy, především ty, které se týkaly turismu v centru Prahy. Závěry ohledně turismu jsou shrnuty v jiném textu (v současnosti připraven finální rukopis pro nakladatelství Taylor and Francis TOURISTIFICATION AND AWAKENING CIVIL SOCIETY IN POST-SOCIALIST PRAGUE), v této práci budou pojednány zejména ty pasáže rozhovorů, které se týkají toho, jak, s jakými zkušenostmi a představami organizace působí. Rozhovory proběhly v březnu až červnu roku 2014, tedy mimo jiné několik měsíců před říjnovými komunálními volbami (tedy včetně voleb do Zastupitelstva Magistrátu hl. města Prahy).

Popis kvalitativního vzorku a scénář rozhovoru

Níže uvedená tabulka sleduje dvojí cíl. Jednak se snaží zachovat slíbenou anonymitu, zároveň ale mají zobrazit dosažení hlavního výzkumného požadavku na vzorek – totiž, aby reprezentoval co možná nejpestřejší varianty zkoumaného jevu. Tak tedy jsou v něm obsaženy skupiny od profesionálních neziskových organizací, přes epizodické krátkodobě trvající iniciativy. Je přidána alespoň, tam kde to bylo povoleno, stručná charakteristika respondenta, za důležitější však považuji charakteristiku reprezentované organizace.

Označení respondenta	Typ organizace	Charakteristika dotazovaného	Poznámka
Paní K.	Občanské sdružení	Žena, 35-40 let, politicky aktivní	Později se sdružení účastnilo koaličně voleb
Pan O.	Bez formální struktury	Muž, 30-35 let	Pořádání happeningů, využívání veřejného prostoru
Paní Hromádková	Bez formální struktury	Žena, 55+ let	Snaha o komunitní život a zachování klidu lokality
Paní MK	Bez formální struktury	Žena 25-30 let	Petiční akce za zachování restauračního zařízení
Pan M.	Občanské sdružení	Muž	Boj proti hluku
Pan MS	Bez formální struktury	Muž, 50+	Privatizace
Pan PK	Bez formální struktury	Muž, 20-30 let	Petice za zachování kulturního zařízení
Paní GS	Občanský spolek	Žena	Boj proti hluku
Pan AM	Dlouholetá nezisková organizace	Muž 25-35 let	Podpora veřejného využití veřejných prostor, alternativní způsoby městské dopravy
Pan MH	Bez formální struktury	Muž 25-30 let	Petice za zachování restauračního zařízení
Paní A	Bez formální struktury	Žena	Squatterská iniciativa
Pan B	Občanské sdružení	Muž, 45-55 let	Sousedská iniciativa, referendum, účasten voleb jako nezávislý
Pan a Paní PU	Podnikatelé	Oba ve věku 25-35 let	Komerční aktivita zaměřená na alternativní turismus
Pan Š.	Podnikatel	Muž	Komerční aktivita zaměřená na alternativní turismus
Pan ŠC	Podnikatel	Muž	Petice za zachování obchodu

Jak již napsáno, hlavním účelem kvalitativního zkoumání bylo ukázat různé typy problémů, strategií, očekávání a aktérů spojených s angažováním na lokální úrovni. Rozhovory byly zamýšleny jako polostrukturované, tedy se scénářem, ale nutné bylo mnohé modifikovat dle situace. Někdy respondenti sami tématizovali připravené otázky, jindy bylo třeba se specificky zeptat. Kostra rozhovoru byla následující, později přepsané osobní rozhovory trvaly od 25 minut do 70 minut:

Ot. č.	Přibližné znění/zaměření
1	Co se stalo podnětem pro započetí vaší aktivity (petice, protestu, iniciativy...)?
2	Jak se tento problém dotýká přímo vás, jaký má širší dopad na Prahu?
3	Koho jste kontaktoval jako prvního, kde jste hledal lidi pro spolupráci
4	Zkoušel jste oslovit jiná uskupení s podobným programem?
5	Jak velká je vaše skupina, kolik tam vidíte aktivních a pasivních lidí
6	Můžete popsat roli, jakou ve vašem úsilí hraje Internet (jak pro komunikaci dovnitř, tak ven)
7	Měl jste už nějaké zkušenosti s angažováním před tím, než jste započal v této skupině? Měl je někdo vám blízký?
8	Zkusil jste, či o tom uvažujete 1) kontaktovat politické strany; 2) média?
9	Uvažujete vy sám, že byste se stal členem politického uskupení v komunálních volbách (případně proč ne)
10	Jak vidíte své další aktivity v případě, že se vám podaří splnit své cíle?
11	Souvisí nějak činnost vašeho o.s. (hnutí, spolku...) se současným stavem historického jádra Prahy?
12	V čem se podle vás nejvíce změnilo historické jádro centra Prahy oproti období před rokem 1989?
13	Jak podle vás změnil centrum turismus?
14	Co si o turismu/turistech, kteří do Prahy přichází, myslíte?

Obecné poznatky a komentáře k rozhovorům

Mimo poznatků vztažených k jednotlivým tezím, jak bude učiněno níže, bylo v rozhovorech možno postřehnout i několik zajímavých názorů na občanskou a politickou angažovanost. Byly do textu zařazeny proto, že dobře dokreslují celkem sdílený pohled respondentů na „českou politickou krajinu. Tak jako i jinde, i zde budou má data vztažena k poznatkům jiných autorů.

Jak ukazuje Linek (2004), česká společnost má již delší dobu silně formulované antistranické postoje. To přesvědčivě popisuje ve spojitosti s nedůvěrou také Sedláčková (2012). Celkově situace vede k tomu, že politické stranictví je alespoň ve veřejném mínění ostrakizovaným jevem, nakonec distance od politiky byla i leitmotivem nových „politických hnutí“ z voleb roku 2013, jež lze chápat jako jeden z vrcholů v ČR (ale i jiných postkomunistických zemích) popisované tradice „anti-politiky“ (Kopecky & Mudde, 2005; Tucker et al., 2000). Počet straníků v ČR klesá, až se někteří autoři ptají, zdali to není záměr stran (Linek & Pecháček, 2007), byť vzápětí ukazují, že strany se snaží o rekrutaci, ale politické motivace lidí jsou vyčerpané.

Situaci dobře dokresluje také vyjádření respondentky, která upozorňuje na paradoxně jednoduchou možnost vstupu do politické strany, a odlišuje tento „jednoduchý“ krok od daleko těžší „občanské angažovanosti“, kde zároveň vidí větší motivaci:

Víte co, kandidovat za politickou stranu a podobně, je velmi jednoduché. Stačí vám nasbírat tisíc podpisů kdekoli v republice, takže můžete jít třeba do Stodolní ulice, tam všem zaplatit pivo... Ta občanská angažovanost bych řekla, že je mnohem složitější, ale na druhou stranu smysluplnější, já z těch lidí, který přišli do toho spolku a který stále přicházejí, cítím, že chtějí něco dělat, že je to opravdu zajímavá a že tam nejdou prostě do politický strany, já chci prostě páchat dobro a pak člověk ve skutečnosti žádný dobro páchat nechce. Ale ty lidi tam jdou,

*protože mají konkrétní, většinou jdou prostě s konkrétním problémem.
(paní K.)*

Zároveň poukazuje na další rozdíl mezi politickým stranictvím, totiž opravdový zájem „páchat dobro“. To je zcela v souladu s Masarykovskou tradicí „drobné práce demokratické“ a Havlovské „nepolitické politiky“ (Eyal, 2000; Havelka, 1998). Opět se tedy ukazuje, že domnělá pasivita české společnosti může být interpretačně zakotvena v přehlížení právě drobné práce, byť úzké skupiny lidí. O svých motivacích právě drobnou prací měnit „veřejný prostor v obývací“ mluví následující respondent:

To ani nevím, to je tak přirozený, že spíš, když jedeš třeba s partou na chatu, na víkend, tak uvažuješ, co tam budete dělat, si vytváříš to prostředí ty chaty, přemýšlíš, co se bude dělat, aby to bylo dobrý a když je tam někdo jiný iniciativní, tak jsem rád, když to vymyslí, a když to nikdo jiný není, tak to jsem já, prostě no. To je spíš potřeba rozšířit to pole toho kde člověk nějak žije na celý to město. Je náhoda, že to je zrovna veřejnej prostor. Stejně jako jsem iniciativní když přetvářím prostředí kde žiju, spíš člověk má tu drzost, je to spíš o nějaký drzosti... (Pan O.)

Druhou stranou mince je otázka, proč se vlastně lidé neangažují. Stejný respondent, který se snaží své zvelebování veřejného prostoru, tedy nijak protestní aktivitu, ale spíše angažovanost vedenou tvořivostí, nabízí následující postřeh:

To je zvyk no, u všeho je zvyk no. Ráno se nerozhoduješ, že si deš čistit zuby, to je zvyk návyk. Tak ten zvyk toho života tu byl nějaký jinej, a když už nějaký lidi začnou něco dělat, tak za půl roku budou zas dělat něco jinýho. To jednou dostaneš pod kůži a už to je zvyk. (Pan O.)

O tom, že často stačí jenom začít, mluví následující respondent a stejně tak jako výše zmínění respondenti dochází k tomu, že stačí mít nějakého lídra, který lidi aktivuje k činnosti. A dodává, že často se setkává s aktivitou u lidí, u kterých by to nečekal. Což je hodno zmínky také proto, že i v jiných rozhovorech narážejí aktéři na vlastní stereotypy o

tom, kdo bude či nebude aktivní – a lze také dodat, že často jde o nabourání často medializované představy aktivních mladých („Havlových“) dětí narozených pro roce 1989:

Za další dva dny jsem potkal v místním krámě pani, která se o tom bavila s paní prodavačkou, tak jsem se začal s nima o tom bavit, a viděl jsem jako ty prostě lidi, kterých bych vůbec nepředpokládal, eeee, že by něco mohli akčně změnit, v podstatě důchodci a ženy, celkem taková marginální skupina, takže tahle skupina je docela naštvaná. Jen tak jsem začal vymejšlet, že bysme mohli udělat nějakou petici prostě ... Ne, to byla co bydlí vedle, ve vedlejším domě, prostě pani Š. právnička, který je jako asi přes 70 let a je stále akční a provozuje praxi... Trošku elánu tam vnesla. A pak vlastně se do toho zapojily ještě další místní dámy, takže už jsme byli čtyři... (Pan PK)

Výše uvedený příklad je také možno chápat jako příklad dílčí aktivity, poskytnutí zdrojů, v tomto případě právní expertizy. Podobné „sdílení zdrojů“ (zejména akademických a mediálních sítí), také popsal respondent pan B, a dodal:

Nicméně až teď přichází doba, kdy se občané brání prostřednictvím svých vlastních zdrojů, posledních pět sedm, let. (pan B)

S tímto časovým odhadem také souvisí věc týkající se přímo Prahy, kterou zmínilo hned několik respondentů. Totiž změnu ve volebním roce 2010. Do té doby vcelku petrifikované „souvládí“ ODS a ČSSD popisuje Horak (2007) bylo nalomeno slabším výsledkem těchto dvou stran ve volbách a následnou snahou „udržet se na radnici“, což vyprovokovalo celou řadu protestů. Povolební situaci komentoval jeden respondent takto:

(o volbách roku 2010, pozn. aut.)....ale vím, že bylo dost lidí, který tehdy vylezli, a najednou, lidi který do té doby organizovali nějakou webovou platformu, tak najednou si zažádali o zábor veřejného prostoru a uspořádali demonstraci, třeba. Prostě naprosto nová situace pro ně, oni poprvý sháněli bedny do veřejného prostoru a samozřejmě to měli blbě vyladěný a nebylo nic slyšet, bylo vidět, že ty lidi tohle dělají poprvý, protože s takovejma věcmi musíte mít setsakra zkušenosti. (pan Š)

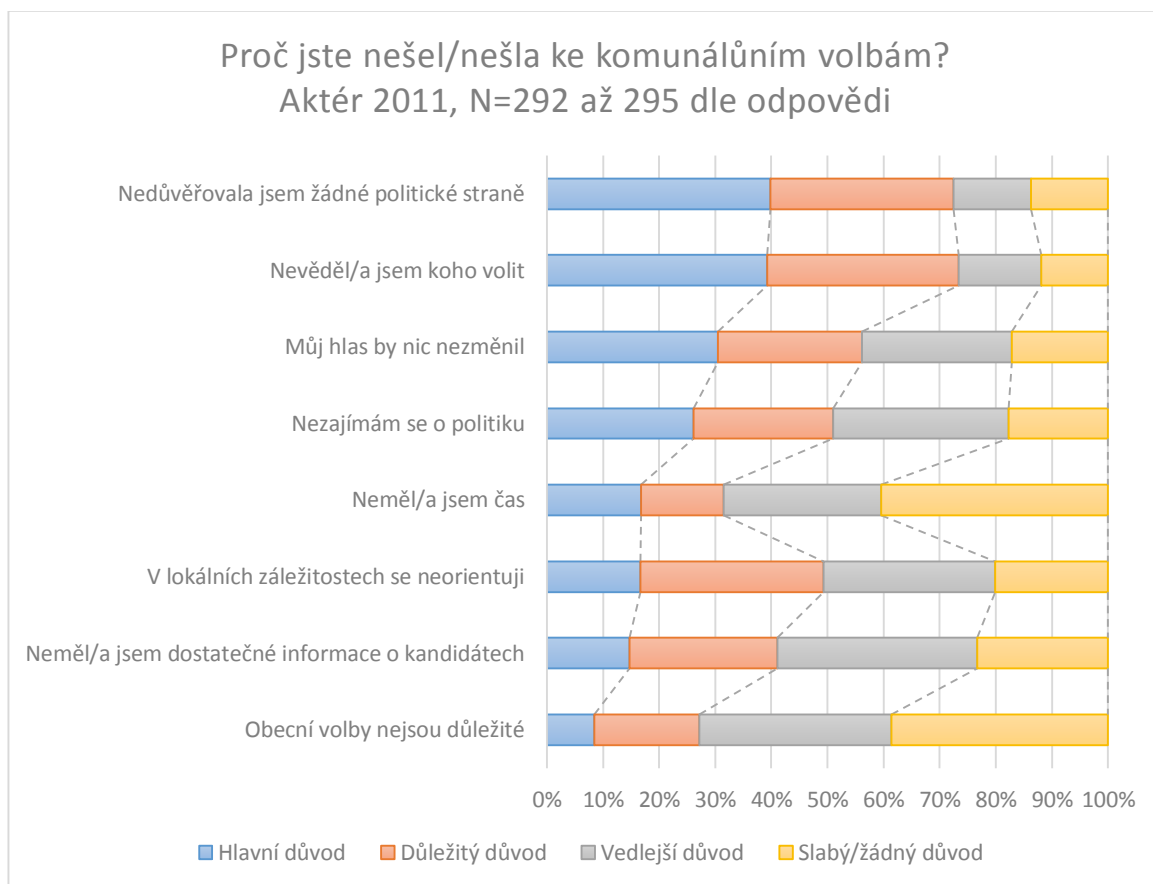
Je pravdou, že následující komunální volby roku 2014 zaznamenaly všeobecný nárůst kandidátů, ale i kandidujících subjektů. Možná paradoxně nechutí lidí se angažovat vysvětluje komunistickou zkušeností jeden z nejmladších respondentů:

Hele těžko říct, je určitě pravda, že ty lidi, který prožili větší část svého života za komunismu tak zpasivněli, že jo, když jako 40 let nemůžeš se světem kolem sebe dělat nic jiného, než že se před nim schováš do svého obýváku, k televizi, nebo na svojí chatu, nebo jako když jsi disident, to je druhéj extrém... tak ta šedá z 90% zpasivněla a zvykla si na to, že se věci dějou, a ne že se dějou jim. Prostě že to tak plyne, a v tom bych spatřoval proč plno starších lidí nemá zájem být aktivní v tom dění kolem sebe. Že prostě jsou pasivní a jsou zvyklí, že nic nezmění, tak proč by něco dělali. To může být jeden z faktorů minimálně. A mladý lidi byli v každý době ty který, všechno začínalo studentskýma protestama. (pan MH)

Tyto obecné postřehy samotných aktérů bych závěrem rád doplnil o několik údajů ze statistických šetření. Jak vysvětleno v úvodu metodologické sekce, mají tato data sloužit k dokreslení narativů samotných aktérů. Jeden u ukazatelů, které jsme měřili na datech v roce 2014 byla interakce na téma politika. Ptali jsme se, zda se svými blízkými či známými lidé diskutují o politice. Ukázalo se, že z celkového počtu 1316 dotázaných 55 % diskutuje se svými blízkými, pokud jde o diskuse se známými, klesne počet na 45 %. Lze tedy říci, že politika je stále spíše věcí soukromou. V obou případech mírně převažovali vzdělanější a muži. Ukázalo se také, že ti, kteří diskutují o politice, daleko častěji dorazili k volbám v roce 2013.

Na datech v roce 2011 i v roce 2014 jsme zkoumali důvod neúčasti u voleb. S tím, že v roce 2011 jsme se ptali na komunální volby roku 2010, v roce 2014 na volby sněmovní z podzimu 2013. Pokud jde o volby sněmovní, 40 % nevoličů deklarovalo, že nešli k volbám, protože je „politika nezajímá“, druhým nejčastějším (17 %) důvodem bylo „nevěděl jsem, koho volit“ a na třetím místě (11 %) byla jako důvod uvedena nedůvěra.

Nedůvěru a nezájem o něco více deklarovali muži se středoškolským a učňovským vzděláním. Pokud jde o komunální volby 2010, byla struktura odpovědí poněkud jiná, jak ukazuje tabulka níže:

V tomto případě je naznačen efekt, který lze dát do souvislosti i s rozhovory (níže) – komunální a velká politika jsou vnímány značně rozdílně, a to zejména co do přímé motivace (resp. demotivace). Na další rozdílnosti, zejména ve stupni ideologizace poukazuje také Ryšavý (2006).

Shrnutí tedy – na úrovni obecných postřehů jsou nejnápadnější tři postřehy. Komunální politika je viděna jako spíše sféra občanské angažovanosti než velké politiky (sluší se podotknout, že výzkum byl veden v Praze, což je i co rozpočtu a politické reprezentace významná obec). Ukazuje se, že v komunální politice je velká pozornost upírána na

„drobnou práci“ spíše než na ideologické věci. A konečně, že na lokální úrovni lze předpokládat menší bariéry k angažovanosti.

Argumentace jednotlivých tezí

V této části spojíme narativ z rozhovorů a doklady ze statistických výzkumů s jednotlivými tezemi celého textu. Řazení jednotlivých tezí je vedeno spíše od obecného ke konkrétní, nejdříve tedy náhled na postoje veřejnosti a aktérů k „politiku“ obecně, následně bude zaměřena pozornost na konkrétní aktivity, včetně postojů k používání Internetu, jako nástroje lokálního aktivismu.

TEZE 1: Názory na politiku jsou v České republice formovány spíše masmédií a obecnými představami.

V této části začneme od několika poznatků z výzkumů veřejného mínění. V roce 2007¹ neukazoval výzkum větší rozdíl ve veřejném mínění, pokud jde o důvody zapojení do komunální či „velké politiky“ – v obou případech jsou hlavní důvody „získat moc rozhodovat“, „získání kontaktů“ a „získání funkce“. Všechny tři položky byly jako „ano“ či „rozhodně ano“ uvedeny 80 % - 90 % dotázaných, přičemž poněkud silněji byly tyto motivace přičítány těm, kdo vstupují do celostátní politiky. Na druhém pólu jsou motivace „převzít odpovědnost“ (48 % dotázaných), „řešit společenskou situaci“ (61 %) a prospěch společnosti (64 %). Zajímavostí je, že čím menší měřítko (tedy rozdíl mezi státní a komunální, ale i ve velikosti obcí), tím větší důvěra v pozitivní pohnutky pro vstup do politiky.

O rok později byly podobné otázky zkoumány opět², šlo o důvody vstupu do politických stran (tedy nikoliv jako v roce 2007 „do politiky“). Výsledky jsou podobné výzkumu z roku 2007, byl ale zmíněn trend růstu pesimistického hodnocení. Výzkum se také dotazuje, jaké

---

¹ Škodová, M. (2007) *Proč lidé vstupují do politiky*. Zpráva z výzkumu Naše společnost, v07-08. CVVM.

² Tabery, P. (2008). *Důvody vstupu do politických stran*. Zpráva z výzkumu Naše společnost v08-10. CVVM.

by měly být správné důvody pro vstup do strany – jednoznačně vítězí „zlepšit situaci“ (93 %), druhý „správný“ důvod je „naplňování programu strany“ (88 %) a konečně, 75 % tvrdí, že „správným důvodem“ může být také někam patřit. Tyto ideální důvody jsou také sdíleny napříč sociodemografickými skupinami. Pro náš text nejdůležitější informace je, že v roce 2008 označilo vstup do strany jako svou „reálnou úvahu“ 10 % dotázaných, přičemž převažovala kategorie mužů a VŠ vzdělaných. Nicméně, vliv na hodnocení politické scény úvahy o „vlastním“ vstupu do politiky nemají.

V roce 2011³ autorka výzkumné zprávy na výše pojednaná téma konstatuje, že přes převládající skepsi dochází ke změně směrem k optimističtějšímu pohledu, a to hlavně u vzdělanějších s dobrou životní úrovní. Výsledky byly obdobné i v roce 2014⁴, kdy se o něco pozitivněji na politickou sféru a její motivy dívali mladí lidé do třiceti let.

Lze tedy říci, že – ačkoliv si mezi lety 2008 a 2014 lze vybavit hned několikery vlády, volby a i skandály, existuje v české společnosti relativně neměnné veřejné mínění, pokud jde o politiku, a to zejména „tu velkou“.

Tento pesimistický pohled, kdy politikové si dle veřejného mínění „hledí svého“ (zisku) a problémy obyčejných lidí byl i častým motivem v rozhovorech, a snad o to více byly zmiňovány kdejaké drobné úspěchy, které dodávaly motivaci „že to jde“. Nicméně, následující trojice citátů ukazuje, jak konkrétně nedobré zkušenosti lidé pojmenovávají. První citát je ilustrací pociťované bezmoci:

---

³ Tabery, P. (2011). *Názory na motivy vstupu do politiky a zájem politiků o mínění obyčejných lidí*. Zpráva z výzkumu Naše společnost v11-12. CVVM.

⁴ Čadová, N. (2014). *Mínění o motivech vstupu do politiky a o zájmu politiků o názory obyčejných lidí*. Zpráva z výzkumu Naše společnost v14-02.

...a ty lidi se kterýma hovořím v našem baráku, když chceme aby podepsali nějaký petice, tak hodně to podepíšou a hodně říkaj ty ostatní „good luck, my jsme se snažili... s nima nepohneš!“ (Pan M)

Tento postoj lze také vysledovat z vlastních dat z roku 2011, kde byli respondenti dotázáni na názor na účinnost různých protestních strategií, mezi nimi i petice. Konkrétní rozložení odpovědí ukazuje následující tabulka:

Podpisové akce, petice

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Neschvaluji, odmítám	103	9,3	9,3	9,3
	Jsem schopen tolerovat u druhých lidí	229	20,6	20,7	30,0
	Připouštím, že bych se jich sám zúčastnil	348	31,4	31,5	61,5
	Již jsem se zúčastnil, i když to nepřineslo větší efekt	297	26,8	26,9	88,4
	Účastním se jich, považuji je za účinné	128	11,5	11,6	100,0
	Total	1105	99,6	100,0	
Missing	System	4	,4		
Total		1109	100,0		

Ukazuje se tedy, že jen malá část má zkušenost s touto (dle toho samého výzkumu) nejčastější formou občanského protestu, a dvě třetiny těch, kteří mají zkušenost, považují petice za neefektivní. Na nízkou efektivitu petic poukazovali i respondenti během rozhovorů, byť připustili, že petice je dobrým nástrojem pro získání pozornosti médií, ale častěji zastupitelstva. Na tomto místě dodám, co je tematizováno i níže v textu: lidé jsou si vědomi toho, že třeba on-line petice má malou závaznost (resp. oficiálně žádnou), ale upřednostňují rychlost a snadnost, jak ukazuje následující citace:

No petice byla dobrá, protože se s ní dalo ohánět, ale sama o sobě nic neudělala. To oni odpověděli něco, na tu petici, že to berou na vědomí a že děkují a hotovo. Ale nejdůležitější byl prostě takovej jako frontální tlak, jakože furt se o tom najednou někde mluvilo, furt někdo chodil někde na výbory a říkal... prostě se z toho stala kauza na tý Praze 1, najednou o tom prostě všichni věděli, nebo z doslechu a zajímalo je to..(Pan PK)

Další citát poukazuje na fenomén obav z aktivit. Ten byl mezi respondenty poměrně málo tematizovaný, ale nelze jej vyloučit a dobře dokresluje to, co spíše „prosvítalo“ některými rozhovory – že ti „nahore“ mají své metody:

Dělali jsme demonstraci v r. 2003 proti zvyšování nájmu, resp. proti způsobu deregulace – o 10%, pak to ale nakonec bylo ještě horší o 50%. Těch 10 % byl návrh, proti kterému jsme protestovali a pak to dopadlo ještě hůř. Bylo to před Rudolfinem, pak se šlo k vládě, přisl atam pani, měla šátek přes obličej, tak jí říkám „vy jste tady za babičku Mary?“, a ona pak řekla, že se bála, že jí v televizi pozná majitel domu. (Pan MS)

Konečně dalším případem je, zcela v souladu s výše popsáním veřejným míněním obava, zda může běžný občan obstát proti ekonomickým zájmům politiků:

Kamarád dělal petici proti zavření knihovny na Pohořelci, to se podařilo zvrátit, pak tam byla petice v roce 2011 proti změně provozovatele hospody u Černého vola, to se taky podařilo změnit, a tam jde spíš o to, a zase nechci klást nějakou sugescivní otázku, spousta těch věcí je i v zájmu radnice, aby se to zachovalo a některý věci v zájmu radnice nejsou. (paní GS)

Otázkou tedy je, kde se veřejné mínění o politice utváří. Když, jak ukázáno výše, politické diskuse nepatří často na pořad dne, a tím méně na veřejnosti. A soudě dle malého počtu členů politických stran a malé ochoty o takové cestě uvažovat, lze usuzovat na malou přímou zkušenost s politikou.

Zbývá tedy ta zprostředkovaná. Proto jsme se v roce 2014 ptali, zdali mají respondenti ve své sociální síti blízkých a známých někoho s politickou zkušeností. Rozlišili jsme dvě případné pozice: někoho na radnici (úředníka) a někoho v politice. Přibližně třetina někoho mezi svými či blízkými na radnici má, v politice mezi blízkými a známými uvedla kontakt čtvrtina dotázaných. Větší šanci na podobný kontakt měli lidé ve věkové skupině 30-50 let. Šance vysokoškoláků byly v tomto ohledu výrazně vyšší. Ukazuje se tedy, že ani osobně zprostředkovaná zkušenost s politikou není častým jevem, a tak lze usoudit, že prim v této zkušenosti hrají masmédia.

Pro doložení teze lze uvést následující argumenty. Dle výzkumů veřejného mínění existuje obecně (téměř bez ohledu na charakteristiku respondentů) sdílený obraz politika a světa politiky jako něčeho nepoctivého, do sebe zahleděného. Světa kde jde hlavně o ukojení osobních ambic. Zároveň naše vlastní zkoumání na reprezentativním vzorku populace ČR ukazuje, že osobnější zkušenost s politikou má výrazná menšina lidí, nejčastěji ve formě „někoho známého v politice“. Zároveň i u některých aktérů (respondentů v rozhovorech) byl tento obraz přítomen – kritický obraz nedůvěry obohatili o pocity bezmocnosti svého protestu, obav z toho, že budou za své jednání třeba „popotahováni“, za to, že šlapou do zájmů těch nahoře. Přesto vše se rozhodli angažovat. Jsou však v menšině aktivních občanů, a tak obraz „zlé politiky“ (se kterým se sami setkávají) zůstává tvořen masmédií.

TEZE 2: Veřejné mínění ohledně politiků není zásadní překážkou v angažmá v lokálních záležitostech.

Výše argumentovaná teze tedy poukázala na obecně nedobré mínění o politice (i té komunální) a ukázala, že jiná než mediální „zkušenost“ s politikou je stále spíše řídkým jevem. Proto jsme se v rozhovorech zaměřili na to, zda obecně známou nedůvěru v politiku tematizují i námi dotázaní aktivní občané. Jak sami vnímají hranici mezi angažovaností občanskou a politickou?

První citace je od respondentky, která je v současnosti politicky aktivní jako zastupitelka:

....takže to jsou sdružení, který jsou, jak vy říkáte, apolitické, ale nikdy to není nic absolutně apolitického, prostě není. Jako to sdružení občanů, ty lidi, když se rozhodnou, že se chtějí nějakým způsobem angažovat, tak už vstupují do nějakýho toho, prostě politika. A ty pseudoapolitické sdružení potom berou statisíce, granty od radnice a velmi byste se možná divila, jakým způsobem se potom snaží vlichotit do přízně těch lidí, co jsou na radnici. Já tady neznám žádný stoprocentně..a mimochodem jsou v nich i politici v těch sdruženích

(Paní K.)

Jak se tedy ukazuje, problém různosti občanské angažovanosti, respektive její typologie, není jen problémem teoretickým, ale i klade otázky i v rovině praktického aktivismu. Stejně jako v teorii i v každodenní aktivistické praxi není jednoduché oddělit politické od nepolitického, což je často umocněno také tím, že roste skupina těch, kteří „byli v politice“, ale rozhodli se angažovat občansky – a naopak.

Ostatně na podobné téma je i následující citace občanského aktivisty, který je před politikou „na pozoru“:

(otázka) A s těmi spolky co jsou na Malý Straně, s těmi žádné kontakty neudržíš?

Zatím žádný. S tou Kateřinou asi nebudu nic dělat, to je nebezpečný. Ona mě právě oslovila, ale to bych se nerad zapletl. Chtěla něco dělat na

Střeláku společně, něco ve veřejném prostoru. Něco pro občany, tak to víš, jsou volby... Já vim no, spíš to bylo nějaký síťování, nic konkrétního sme neřešili, já jí říkal, že jí můžu nějak mentorsky pomoci, ale nechci se s tím spojovat jako... (Pan O.)

Na nutnost „nějak s úřadem vyjít“ narážejí občanské spolky celkem často, a také to bylo zmiňováno jako důvod, proč se „do politiky“ neplést. Jak ukazuje celý kvalitativní výzkum, většina lokálních aktivit je organizačně a finančně „tažena“ spíše menšími skupinkami občanů, a tak je schopnost sehnat finance docela podstatným faktorem udržitelnosti občanských aktivit, často zabírajících většinu volného času:

No tak to musím ještě podotknout, že jsme byly všechny normálně zaměstnaný, že to bylo všechno navíc, na fázi dobrovolnosti, finance nebyly... na takže překážky – peníze nebyly, protože provoz tam, ty energie musíme platit, dřív když to bylo z té Waldorfské školy tak to bylo symbolicky koruna na měsíc ale pak to tlačil Magistrát, tak se to muselo začít platit. Delší dobu trvalo, než se uzavřela smlouva s námi, teď to máme mezi P1 – městským úřadem a mezi námi (Paní Hromádková)

Na jinou, nikoliv finanční, nezávislost naráží další z respondentů, který se nakonec rozhodl hranici občanské participace překročit a kandidovat – jako nezávislý – v podzimních komunálních volbách. Jako mnoho jiných reaguje na případné spojení s „tou velkou“ politikou figurou o jasném oddělení „komunální“ a „profesionální“ politiky, což je ještě podtrženo zdůrazněním toho, že funkce není honorována (což dle zákona o obcích není tak úplně pravdě, byť jde o odměny v řádu do cca čtyř tisíc měsíčně):

Tak já si hlavně myslím, že ty městský volby v úrovni čtvrti Praha 7 prostě nejsou reálná politika, že to je mnohem víc ta správa obce a věcí veřejných a ta je prostě povinností každého obyvatele a občana. To jsem fakt přesvědčenější. Je to přímý a dohledatelný, jasný a notabene nehonorovaný. Tak co, že jo.... Já bych tomu neřikal politika, prostě zastupitelstvo na Praze 7 je zastupitelstvo Praze 7. To je prostě Kocourkov, jo. Opravdu oddělujeme to nebo, ano! (pan B)

Jako poslední příklad toho jak si lidé poradili s případnou rolí politika, do které vykročili, lze uvést následující hravý distanc od role:

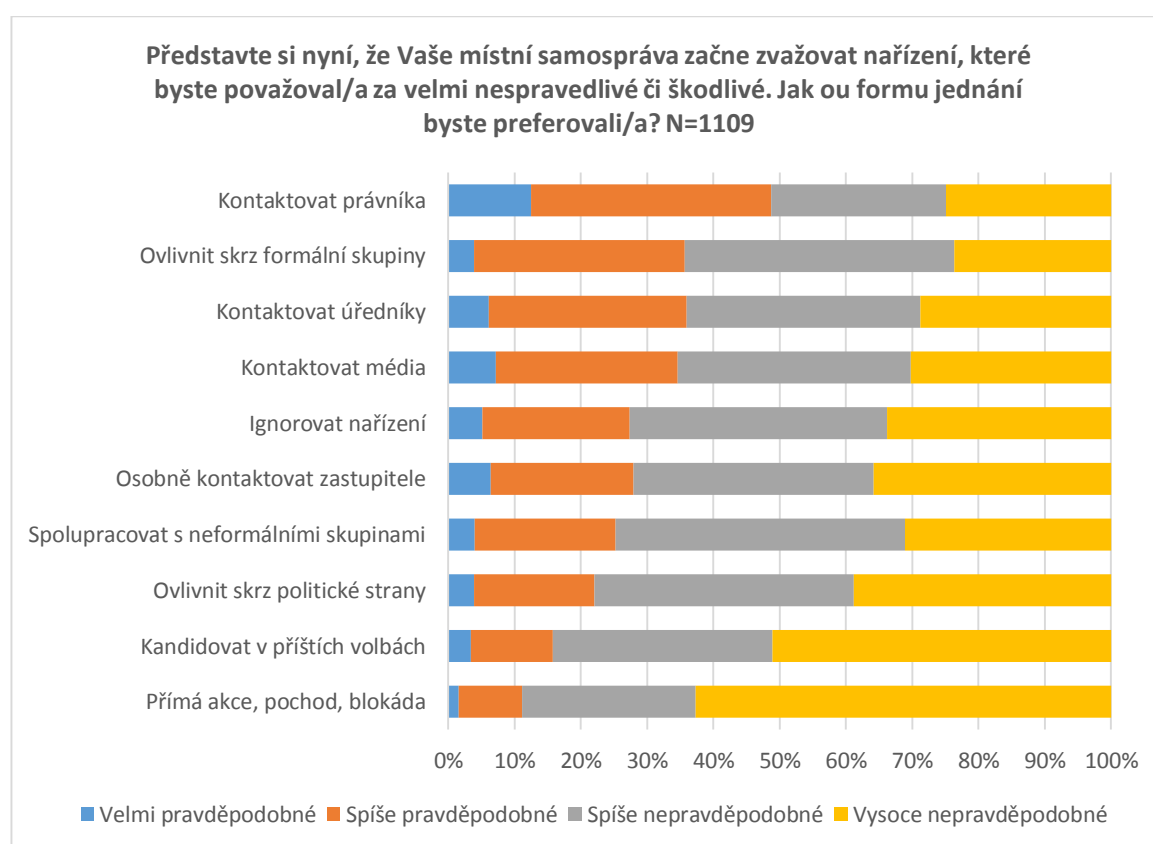
Takže my teď sháníme, sbíráme podpisy, aby se mohlo jít kandidovat do voleb, ti lidi někteří, tu radnici trošičku, jak se říká, poškádlit...(paní GS)

Ukazuje se tedy, že oproti poměrně jasně negativnímu veřejnému mínění, angažovaní necítí nijak velký tlak. Ostatně, žádné nářžky svého okolí spontánně respondenti neuváděli. Mezi překvapení patřilo, že si nestěžovali ani na nálepku aktivisty, na jejíž existenci v české společnosti někteří autoři poukazují (Marada, 2003; Rakušanová, 2007).

Pro argumentaci teze lze uvést následující. Zejména tedy rozhovory s aktivními občany ukázaly, že jsou si veřejného mínění ohledně politiky dobře vědomi a obraz politiky je v souladu s tím, jak byl popsán v první tezi. Je to ovšem nejasnost hranic mezi občanským a politickým či velkou politikou a komunálem, co jim umožňuje udržet si odstup od toho být považován tak říkajíc za jednoho z nich, z „těch politiků“. Nepřehlednost je také dána tím, že existuje obusměrná dynamika – z aktivního občana politikem...a zpět. Takže obecná nedůvěra veřejného mínění je sice v jednání přítomna, není však jemu na překážku, jde o to, slovy respondentů, „nezaplést se se zkorumpovanou politikou a zůstat jen aktivním občanem na komunální úrovni“ (parafráze). Úsilí o nezávislost na politice je často bráno právě jako speciální kredit občanské angažovanosti. Někdy odměněný důvěrou voličů, podporovatelů a sponzorů.

TEZE 3: Občané ČR k dosažení svých politických cílů na lokální úrovni upřednostňují individuální strategie před kolektivními.

I když se tato práce zaměřuje právě na kolektivní způsoby participace, právě kvantitativní data dobře ukazují, jak poměrně vzácná je inklinace k tomu, řešit lokální problémy společně, nadto ještě politickou cestou. Níže uvedená tabulka ukazuje dvě roviny. V první lze uvažovat nad osou individuální akce-kolektivní akce, v druhé rovině lze uvažovat o radikalitě protestu, či spíše jeho politizaci.

Data shrnutá v tabulce ukazují, že stále převládají poměrně jasně individuální „tiché“ strategie nad společným protestem, nejméně podpory pak má demonstrativní akce. V první řadě se většina spoléhá na kontakty a společenské sítě. Tuto obecnou informaci níže dobře dokreslují data z rozhovorů.

Velmi častou strategií je pokus o osobní kontakt s odpovědnými osobami, velmi často se pak v takovém jednání objevuje postava známého či blízkého právníka, který záležitost konzultuje:

A já psala správcům, co se proti tomu dá dělat, a oni řekli, že oni sami nemůžou nic iniciovat, takovou akci a že by to musel udělat někdo jiný. Tak jsem ještě ten večer psala kamarádce která je právníčka, jestli by dokázala napsat petici na tady tu akci... A ona sepsala text té petice. Chtěla jsem, aby to byl právník, aby ten text byl tak jak bejt má, aby to nikoho nezahánělo do kouta a aby to vyjadřovalo to přání zachovat tu jinakost, která tady je... (Paní MK)

Velmi zřídka se v protestních aktivitách občanů projevilo přemýšlení o strategii a kampaních (to lze identifikovat až u stabilnějších organizací), sbírání kontaktů (či síťování) bylo většinou necháno v rukou jednotlivců – každý mobilizuje, co může. Dobrým příkladem je následující citace:

Strategii kromě petice... tu jsem jakoby hodně řešil já, tu petici, psal jsem nějakým svým mediálním kontaktům, a psal jsem.... Nevim, ještě nějakým lidem po facebooku a takhle že jo... Ale pak jsme hlavně dělali, že byla brzy schůze zastupitelstva, tak jsme dělali interpelaci ohledně toho, to bylo vlastně ještě před tím termínem zavření snad, nebo nějak těsně, nevím už. A tam prostě jsem vystoupil já s interpelací, taky ještě jedna z těch dam s interpelací, a přišli tam lidi jakoby nějaký, což bylo dobře, protože tam když přijdou lidi tak to hned získá jinej.. než když tam sedí jenom ti zastupitelé...

(otázka) A jaký byly reakce těch zastupitelů?

Tak oni měli vlastně... Tam bylo zajímavý, že vlastně než my jsme to začali řešit, tak nikdo o tý kauze nevěděl, v podstatě nikdo si neuvedomil v tu chvíli z těch zastupitelů, že se zavírá knihovna, z těch opozičních. Věděl to pan starosta, kterej nejspíš osobně zařídil zrušení položky v rozpočtu na knihovnu, aniž by na to kohokoliv upozornil.... takže ta opozice se o tom teprve dozvídala, nějak koncipovala nějakou reakci, (Pan PK)

No nejaktivnější jsme byli my čtyři, no čtyři až tři, ale zas ty lidi měli nějaký svoje známí, který se třeba taky hodně zapojili do sbírání tý petice, tam si myslím se zapojili i lidi, který ani neznam. Nebo jsem je potkal jen zběžně. Ale ta skupinka byla malá. Moje žena mi pomáhala

s tím spousta, a švagrová taky, takže to bylo tak navěšený... ale ta koordinační skupina byli čtyři lidi. (Pan PK)

Tato citace je pozoruhodná i ve své druhé části a dobře odpovídá nálezu v reprezentativním dotazníkovém šetření – to téměř poslední, co protestující napadlo, bylo kontaktovat opoziční politické strany. I když, následující citace ukazuje, že ani přímé oslovení politických stran nemusí být netrnitou cestou k úspěchu:

U mě to začalo tak, že jsme s manželem oslovili všechny zastupitele, MČ Prahy 1 a jediný, kdo se ozval, tak byla (anonymizováno, pozn. aut.) a začala něco dělat. Paní GS)

Výše zmíněné citace a data si zaslouží ještě jeden komentář. Všechny vlastně svým způsobem naplňují „lefebrvrovské“ právo na město, ale zcela bez potřeby toto tematizovat. Vlastní aktivita je brána spíše jako epizodické „ad hoc“ řešení problémů, který momentálně pálí. V ČR jako by byla obrovská propast mezi epizodickým „ad hoc“ aktivismem a druhým pólem ideové a radikální, v Evropě čím dál častěji popisovaným, totiž squattingem. Ovšem, jak ukazují nepočetné odborné studie, i světy squatterů mají různou míru naplňování idejí (jako právě třeba práva na město), nezřídka se jedná spíše o dočasné subkultury (squatting volbou), anebo vynucený komunitní život (Bouillon, 2009; López, 2013). Přesahovalo možnosti autora se těmito světům odborně věnovat a bohužel, nelze zatím doporučit ani českou studii odbornějšího rázu.

Z hlediska empirického materiálu lze tuto tezi podpořit odpověďmi respondentů v dotazníkovém šetření, které zkoumalo preferované formy odporu. Ti zcela jasně preferují aktivaci osobních kontaktů před skupinovými akcemi, a dále se pravděpodobněji budou snažit protestovat formálními cestami než radikálnějšími/neformálními. V souladu s tím jsou i výpovědi aktivních občanů, kteří se – i třeba pro sepsání petice – snaží

angažovat nějakého odborníka (často právníka) ze svého okolí. Zajímavostí je, že se nesaží – a to ani pomocí síťování na internetu – vyjít ze svých sítí a sami oslovit dosud neznámé relevantní aktéry. Příkladem toho je, že často neosloví ani místní politickou opozici, u které by se zájem o protest proti radnici dal očekávat.

TEZE 4: Lokální problémy jsou vnímány bez návaznosti na politické ideologie.

Tato teze úzce souvisí s tou předešlou a s obecně se projevujícím distancem od „velké politiky“, která je v očích aktivistů často spjata s ideologií. Druhým podstatným bodem je obava z toho, že přidáním se – byť i k vnitřně preferovanému – politickému uskupení se nejen ztratí nezávislost, ale zavřou se i dveře ke stranám jiným, které mohou držet v ruce klíč k řešení situace. Na otázku, zdali se snaží kontaktovat politické strany, odpověděl jeden z respondentů následovně:

Na tý místní úrovni jo. Opoziční, ale i lidi z těch vládnoucích. Ale myslíš kontaktovat politické strany ve smyslu, tu instituci, nebo s lidma spíš? Protože my jsme mluvili prakticky se všema politickýma stranama, akorát ty vládni se o tom moc nechtěly bavit, že to je problém, oni by si povídali o čemkoliv, ale ten problém neuznávali moc. Ale jinak jsme se bavili se všema napříč. (Pan PK)

I zde se ukazuje, že spíše než řešit problém institucionálně, respondent preferuje jednání s konkrétními lidmi, bez snahy o politizaci problému. Za potřebný stav je bráno mít schopnost prezentovat svůj problém napříč politickými stranami, bez ohledu na jejich ideologie, jak ukazuje i následující citace:

Já jsem pro to, domluvit se se všema, nemám žádný... jako někdo s náma souhlasí někdo ne, ale my se obracíme na všechny. Nějak to nebereme podle politický příslušnosti nebo něco, to vůbec, vždycky většinou se jdeme představit, když tam nastoupí nová garnitura nebo někteří jsou tam celou dobu, někdo se obměnil, tak ty co nás neznaj tak se jdeme seznámit. (Paní Hromádková)

Jiným důvodem pro malé spojení řešených lokálních problémů je tušená ideová nejednota uvnitř kolektivu. Často je totiž pojátkem zejména „chuť něco dělat“ či rozčilení, anebo obecná nespokojenost. A tak se může stát, že se právě díky vyhýbání ideologickým

problémům, podaří udržet jednotu v entuziasmu. Pestrost ad hoc spojení ukazuje následující citace:

(název spolku, anonymizováno, pozn. aut.)... má registraci někdy v únoru, nevím přesně, jak to bylo, a vzniklo to vlastně z lidí – my říkáme „Pekelně rozčilení občané“, to jsou lidi, kteří řeší jak špatný privatizace, a odprodej baráku na Václaváku, vlastně by to mělo jít do prodeje panu Rittigovi, tam to zastavil magistrát ve chvíli, kdy bylo nejhůř. Hluk, Segveje, basking...(paní GS)

Zajímavým postřehem jednoho respondenta je také to, že ani strany samy nejsou ideologicky pevné a čitelné, což je umocněno obecným názorem, že na lokální úrovni se „nehraje“ na ideologie. Je pravděpodobné, že občané tuto pestrost a programovou nejistotu ve stranách vidí (dodejme, že ve všech obcích jsou mezi úspěšnými různé podoby nezávislých kandidátů):

Možná je to daný tím, že ty strany o sobě jsou takový jako skořápky a je tam jakoby každé pes jiná ves. A vlastně nefunguje tam v podstatě žádná třeba věcná debata o nějakých tématech, jako někde možná jo, malinkatě. Ale většinou z mý zkušenosti jakoby v pražském komunálu jako spíš tady byla dominantní strana dvacet let ODS, kde byla uzavřená jakoby do sebe. A tam i lidi, který byli členy ODS, tak říkali, že i pro mě jako pro členy je to šílený, šílenej šmelo, jak se to řeší v rámci těch jednotlivých buňek a prosadit tam nějaký názor nebo diskuzi je nemožný. (pan AM)

Vcelku výjimečný byl v rozhovorech následující případ. Po dosažení prvních cílů odporu jako by se ukazovalo, že cíle mohou být i širší, jaksi mimoděk. Pozoruhodná je formulace „pouze vyjadřujeme podporu hostinci“ - je z ní znát distanc od čehokoliv přesahujícího, politizujícího. Zajímavý je i sám úvod citace, kde se organizátor petice distancuje od toho, že by šlo o nástroj politického či občanského boje:

Což my jsme teda neudělali, s tím že jsme mu pak napsali, a to pak se objevilo i v novinách, že ta petice není žádná nátlaková akce, že se

nesnažíme bojovat s radnicí, že pouze vyjadřujeme podporu hostinci, jehož zachování je pro nás důležitý, a že to pro nás má smysl, potom právě z hlediska když to podepisovalo čím dál víc lidí, že to dorostlo do toho vyššího rozměru, že to je boj za něco víc než jen za tuhle jednu konkrétní hospodu, ale že to právě řeší trošku boj místní versus nějaká turistická komercializace těch původních prostor, tý authenticity...(pan MH)

V jednom z rozhovorů lze v tomto ohledu vysledovat paradox – bylo by dobré bojovat za nějakou společnou ideu, ale mohlo by to znamenat ztrátu nezávislosti, kterou díky své konkrétnosti a neideologičnosti komunální politika poskytuje:

Spojit konkrétní s obecným, tak aby člověk měl pocit, že s tím může něco udělat, toť kámen mudrců každého aktivisty.... (pan B)

A hlavně já si myslím, že ta místní lokální politika je něco úplně jiného než ta veliká. A že ta mě nenaruší to, že tady funguju na katedře, jsem nezávislej. Já podle mě tím neztrácím nezávislost. Tímhle tím. Já si myslím, že v té komunální politice prostě to funguje jinak. Jakmile bych se, šel do parlamentu nebo něco podobného tak je to úplně jinej level. Ale jestliže chci být zastupitelem na Praze 7...(Pan B)

Závěrem této části je možno zmínit další paradox. Totiž snahu o něco více než jen řešení ad hoc problémů jasně formulovali respondenti, kteří se nepovažují za aktivisty ani neziskový sektor, ale vystupují cíleně jako podnikatelé:

Aby lidi bez domova začli být vnímáni trošku jinak veřejností. Nejenom jako odpad a aby se k těm lidem přistupovalo s větší úctou a zároveň aby, aby problematika řešení bezdomovectví byla řešena opravdu nějakým konstruktivním způsobem a ne útržkovitým, takovým křečovitým a vysíláním takových signálů, že teďka odstraníme bezdomovce z MHD a odstraníme je někam na okraj, protože to není řešení problému, ale řešení toho, že ten problém není viditelný. (pan a paní PU)

Tezi o snaze de-ideologizovat lokální politiku lze doložit následovně. Sami respondenti v rozhovorech nezmiňovali příslušnost k nějakému ideovému univerzu. Když s touto nepřítomností byli konfrontováni, argumentovali, že se potřebují stýkat se všemi

stranami, napříč spektrem, nezávisle na ideologii. V některých případech to argumentují i tak, že „garnitury“ (slovy respondentky) se střídají a je třeba jednat s těmi novými, i s těmi, co zůstali. Ideologizace problému či příslušnost k politické ideologii by mohla nebezpečně překlenout propast mezi aktivismem a politikou. Někteří aktéři jsou si vědomi také toho, že ani jejich skupinka by nemusela být, kdyby došlo na ideové otázky, jednotná. Z druhé strany, v rozhovorech zaznělo, že ani samy strany – zejména na lokální úrovni – nejsou ideologicky vyprofilovány, jazyk politických idejí je tedy jako rámec angažovanosti vnímán jako zbytečný. Své aktivity se snaží sami prezentovat jako ad hoc technická řešení místních problémů, nikoliv jako souboj hodnot či idejí.

TEZE 5: V občanských aktivitách jsou upřednostněny cesty mimo politické strany a uskupení.

V zkoumání této teze opouštíme obecnější rovinu aktivismu a soustředíme se na samotné strategie angažovanosti. Ty jsou v souladu s výše uvedenými obecnými poznatky, i zde vládne téma „vyhnout se politice a ideologiím“. Signifikantní je níže uvedená citace, kdy se politik „s tristní zkušeností“ příslovečně vrací „zpět k angažovanosti“ a upřednostňuje občanské sdružení před politickou stranou:

A těch problémů a kauz tady na Praze 1 je opravdu hodně, a já jsem tam teď jakoby jedna, ještě teda s kolegyní, tak abych to vůbec časově zvládala, tak jsem těm lidem navrhla logickou možnost, co udělat, jestli by nechtěli, jak říkám, nejde o volby, ale aby ty lidi mohli nějakým způsobem fungovat, vystupovat jako relevantní partner i vůči té městské části v různých věcech, tak se založilo občanské sdružení... Takže to jsou lidi, kteří se sešli a já jsem říkala jsou možnosti, že se to importuje do nějakého sdružení, do nějakého spolku, já bych po své tristní zkušenosti v politice samozřejmě chtěla, aby to byla nějaká nová lokální třeba politická strana ...a myslím si, že to sdružení občanů je lepší, tak jsem tam dala určitou sílu... Dál samozřejmě, pokud řešíte nějaký věci jako spolek, máte větší váhu a ono to jde i na zastupitelstvu poznat, když tam přijdou občané, něco po tom zastupitelstvu chtějí, přijdou v nějakém větším množství, tak to má daleko větší relevanci než když budete vy chodit jako sama. (Paní K)

Jak patrně z níže uvedené citace, ne všichni angažovaní tento postup schvalovali.

Respondent sice zčásti uznává známost, ale v tomto případě jasně vítězí obecné mínění, že od politiky – a politiků je lépe držet se dále:

Tak sme se dali dohromady, začali jsme o tom hovořit, a najednou potkáváte nějaký další lidi, a protože K. je známá, a má nějaký ten svůj plátek, ona dělá pro (anonymizovaná politická strana, pozn. aut.), to sem se dozvěděl až opravdu pozdě. Proto když jsme založili ten spolek tak sme řekli, že my nesmíme být politická organizace, protože politika korumpuje lidi. (Pan M)

Zkorumpovanost politiky ale není jediným důvodem, který lidi odrazuje od politického angažmá a vede je spíše k občanské angažovanosti. Níže uvedená respondentka uvedla

jako bariéru svého vstupu do politiky zkušenosti s tím, pro co je v češtině zavedený výraz „arogance moci“:

Já ne. Já na tu politiku nemám hlavu. Ono stačí jít na jednání zastupitelů, a když vidím, jak si tam nadávají vzájemně a pan L. byl tak arogantní k jedné staré paní, která tam interpelovala ohledně privatizace bytu a on jí řekl, co byste chtěla privatizovat, když dlužíte na nájmu a ona dlužila na nájmu, protože si zažádala o slevu na nájmu, protože na to neměla půl roku. Tak jí tu slevu umožnili a ona říkala, že to rodina za ní doplatí a on na ni, co byste chtěla privatizovat, když dlužíte. To jednání těch politiků se mi prostě nelíbí. A proto bych od toho nikdy nešla. (paní GS)

Dalším strategickým důvodem pro odmítnutí politické (zejména stranické) participace je nedostatek zdrojů a know-how, a především, ztráta dosavadního financování a prestiže.

V mnoho ohledech jsou cesty občanské a politické participace vnímány jako neslučitelné:

Občas to někdo někde nadhodí jako nějaký náš příznivce "Vy byste měli kandidovat." nebo něco takovýho. Jako (anonymizované jméno sdružení) si to asi nedokážu fakt představit. Protože to je prostě úplně jiný typ aktivity vyžadující jiný zdroje, omezující ty zdroje který máme, prostě půlka by jich prostě nemohla bejt a tak dále. A vyžadující taky jakoby jiný jako know-how a lidský kapacity a tak dále...: Ale zase jako my to bereme tak, že Automat je do značný míry jako inkubátor pro lidi, který mají zájem o ty témata a pro spoustu lidí, který jsou dneska prostě aktivní všude možně, takže my to berem spíš takhle. Je to jako super platforma pro to, aby se ten, kdo má zájem, prostě zapojil, poznával, učil a potom se třeba může posunout někam dál a tam to jako aplikovat.

(pan AM)

V neposlední řadě respondenti uváděli důvody časové a kolizi s kariérou, přičemž v politice příležitost pro kariérní rozvoj nevidí. Výhodu občanské angažovanosti vidí v jisté nezávaznosti:

....no já jsem asi takhle, konkrétně ne, já jsem přemýšlel o tom, že bych vstoupil do (anonymizovaná politická strana, pozn. autora), kdysi, ale pak jsem si uvědomil že asi nejsem ten typ kterej, já nevím, kterej by byl asi schopnej se takhle fultajmově angažovat v tom komunálním dění, ačkoliv by mě to asi bavilo, ale jako není to moje směřování, no. Prolezlo mi to hlavou, ale...(pan MH)

Ukázali jsme již na několika reprezentativních sociologických výzkumech, že lidé o vstupu do politiky spíše neuvažují a setrvávají tak spíše u zprostředkované zkušenosti s „politickým“. Proto bylo podstatné, že do výzkumu byli zařazeni pomocí rozhovorů také lidé, kteří zvolili cestu bezprostřední zkušenosti s občanskou angažovaností, což nezřídka vyústilo v nabídky politického angažmá.

Ti, kteří se tou cestou vydali, považují své aktivity za striktně komunální, což explicitně formulují jako „nepolitické a neideologické“. Ti, kteří se rozhodli setrvat v rovině občanské angažovanosti, pak spíše než obecné názory na politiku zvažovali své vlastní zkušenosti s politikou. Ukazuje se tedy, že osobní zkušenost s politikou (i z pozice čistě občansky angažovaného) může hrát primární roli v odmítnutí „přestupu“ na politickou cestu.

Pátou tezí lze argumentovat následovně. Respondenti v rozhovorech jasně uvedli distanc od osob „dříve“ politicky aktivních, nyní „jen“ občansky aktivních. I když všichni vědí, že hranice mezi občanským a politickým ne tenká (a dle některých na komunální úrovni bagatelní), stále mají na paměti obecnou nedůvěru k politickému. Z uvedených důvodů pro politickou neangažovanost lze také zmínit nechuť jednat s „arogantními“ politiky, či dostatek občanského know-how, ale zároveň pociťovaný nedostatek kompetence pro pobyt v politice. U této teze také platí, že v politickém angažmá není spatřována rozumná kariéra. Když chce někdo být aktivním občanem, je tu neziskový sektor.

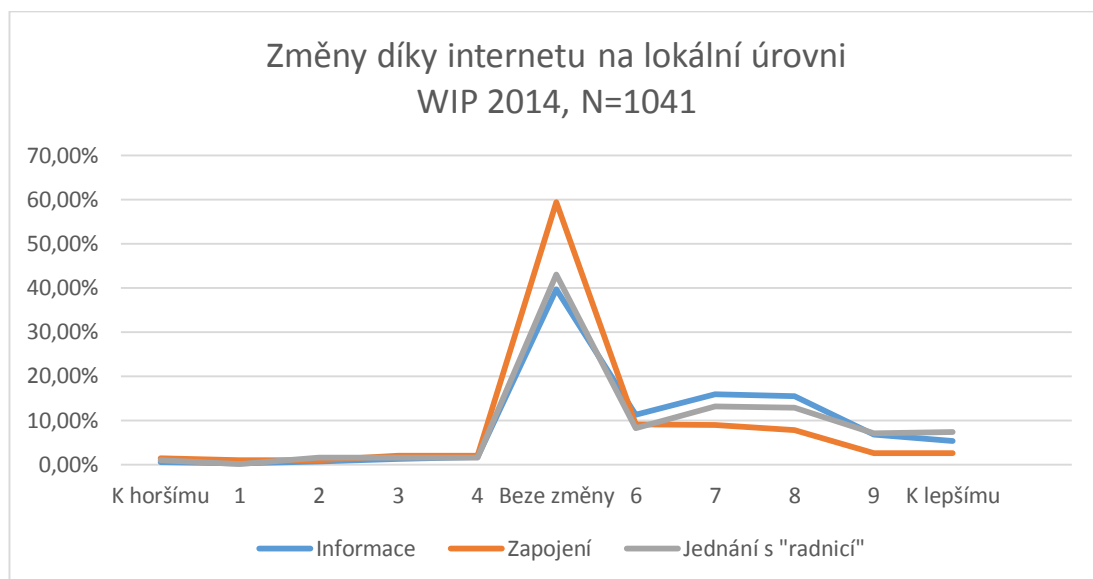
TEZE 6: Role internetu v dosahování lokálních politických cílů je malá.

Jak popsáno v teoretické části, velká očekávání jsou ve světě i v ČR spojována s užíváním informačních technologií, obzvláště internetu. V této části se nejprve zaměříme na data z dotazníkového šetření 2014, které zkoumalo názory, ale i zkušenosti, ohledně využívání internetu k politickým účelům jak na celostátní úrovni, tak na úrovni lokální.

Jak uvedeno, častým argumentem pro tezi o internetu jako prostředku pro zlepšení demokracie je, že poskytuje snadno dostupné informace pro rozhodování. Podle dat z výzkumu tuto možnost s týdenní frekvencí využívá jedna třetina, třetina pak tak činí nárázově, třetina tak neučinila nikdy. Dalším argumentem je role internetu jako snadného prostředníka mezi občanem a politickou reprezentací. Z našich dat vyplynulo, že možnost přes internet kontaktovat svého obecního zastupitele využilo 13 % dotázaných. Nelze tedy říci, že by užívání internetu k těm relativně nejsnazším politickým aktivitám patřilo mezi častý jev.

Existují ale i jiné občanské a politické aktivity, jako je třeba mediálně často zajímavé zakládání tzv. facebookových skupin, často s protestní tematikou. V našem dotazníkovém šetření jsme se ptali, jak by lidé protestovali proti obecnímu nařízení, se kterým by nesouhlasili, a ukázalo se, že založení vlastní online skupiny považuje za nepravděpodobné přes 80 % dotázaných, určitě tak učinila cca 3 %.

Výzkum se také zaměřil na hodnocení role internetu pro zlepšení jednání s radnicí, informovanost o lokálních záležitostech a zapojení do lokálních záležitostí. I tady se ukázalo, že uživatelé (odpovědi ne uživatelů internetu nebyly započítány) si s internetem větší politické změny nespojují.

Protože roky 2013/2014 byly plodné na politické kampaně (včetně prezidentské), zeptali jsme se, jak občané internet využívají během kampaní. Ukázalo, že nejčastější aktivitou (uvedlo ji 37 %) dotázaných bylo vyhledávání informací o kandidátech online. V posledních třech letech vzrostl díky aktivitě serveru demagog.cz zájem o tzv. fact-check – tvrzení kandidátů si online ověřilo 26 % dotázaných. Mezi 8 % a 11 % se pohybovali ti, kdož navštívili transparentní účet kandidáta (příspěvní ale uvedla jen 3 %), řekli online na sociálních sítích, koho budou volit či poslali email spojený s kampaní rodině či přátelům.

Konečně nás také zajímaly obecnější názory na roli internetu v politice, kdy se ukázalo, že naděje na posílení politického vlivu si s ním většinová populace nespojuje. Třetina věří, že by lidé mohli mít větší „vliv na politiku“ a mohli „lépe politice rozumět, nicméně dvě třetiny občanů jsou přesvědčeny, že nebudou mít díky internetu reálný vliv na politiku, ani nebudou politiky lépe vyslyšeny.

Z hlediska „běžné populace“ se tedy internet nezdá zas tak politicky silným médiem. I to byl důvod, proč bylo toto téma ověřováno ještě v rozhovorech s občansky aktivními občany. Jen ve dvou případech z patnácti však uvedli internet jako podstatné médium

svých aktivit respondenti sami, zbytek internet netematizoval, dokud nebyl dotázán.

Jednu z takových odpovědí lze číst níže:

No běžně komunikuje m přes internet, máme stránky, tam se všechno objevuje, není nad to se sejít s těmi lidmi ale je to dneska už nutnost ne? ... Nevím jistě to ulehčí v mnohým, je to návykový spíš, a takových je víc lidí, já mám sousedku, ta nemá internet... No tak ona přijde ke mně nebo i jí posílá třeba ke mně, že jí zavolám, řeknu“ hele máš tady nějakou mail“ no tak vyběhne k nám, jako dá se to, ale samozřejmě je víc lidí a takový to „najdete to na internetu“ no tak každé to nenajde. Ale my třeba tyhle měsíční programky, nebo za dveřma máme, ty jdou do schránek každé měsíc, to dáváme na poštu, takže Malá strana to má, něco jde na Starý město, něco jde i na Smíchov pár kousků, ale na tý Kampě u toho našeho objektu je zahrádka a na tom je program nalepený vždycky, takže ty lidi... jako venkovní propagace je, nebo když je nějaká akce tak to dáme do samoobsluhy tady, vylepíme na poštu tam máme nástěnku, takže tady ta místní lokalita je i jinak než přes ten ... a městská část nám vždycky ten měsíční programek ve svém časopise otiskne, je to většinou pod sebou nebo vedle sebe, takže i tady taková stručná informace pro ty lidi je a to taky chodí lidem do schránek tyhle měsíčníky jejich.

(Paní Hromádková)

Ukazuje se, a bude o tom ještě několik zmínek dále, že internet je často brát jako nutnost, byť pohodlná, ale pro činnost není zdaleka postačující. A to ani pro propagaci aktivit, ani pro protest samotný, jak ukazuje jedna zkušenost s internetovou peticí:

Jo, já jsem hnedka od začátku vlastně dělal petici na internetu, tak tam bylo ke stažení i pdf na tisknutou petici, která se mi mohla odevzdávat, pak sme rozvěšovali po Pohořelci takový malý plakátky kde byla internetová adresa, kde tu petici najdou, aby tam mohli podepsat po internetu, a jednak jsme dávali do té prodejny a pak ještě do další prodejny, a ještě známým lidem ty petiční archy, aby podepisovali ty petiční archy, a ve výsledku to bylo tak skoro 50:50, myslím že o trochu víc bylo těch internetových, ale ne o moc. Že bylo kolik, asi necelých 600 podpisů, nebo něco takovýho, a 300 bylo těch papírově podepsaných. A ty tam putovaly ty archy přes nějaký lidi a pak se to ke mně zas dostávalo, že na mě zvonili lidi a dávali mi to. (Pan PK)

Vedle petic, často nerozlišených v rozdílech závaznosti mezi elektronickou a „papírovou“, uváděli nejčastěji respondenti na dat po internetu hromadné emaily (ne tedy Facebook, ten byl uveden v menšině případů):

Tak velkou roli hrálo to, že jsme nějak už měli ty 4 lidi, kteří se na tom organizačně hodně podíleli, tak jsme emailama komunikovali, to byl standard, hromadné emaily, plus ty emaily se třeba ještě přeposílaly do jiných emailových skupin, typu Strana zelených na Praze 1, plus nějaký další lidi který se kolem toho nakupili, takže jako tam prostě bez internetu by to asi nešlo jako, bysme si museli telefonovat, to se sice dělá dobře, problém je ale když to chceš řešit takhle hromadně, přes telefon budeš říkat 5x to samý. Nevím no. Asi by to taky šlo, ale sebralo by to víc času a peněz, a možná by tam byly i problémy, kvůli kterým by třeba něco nešlo. Takhle mohl každý dostat den před zastupitelstvem nějaký návrh něčeho, nějaký text, jo, toho usnesení co chtěli navrhnout SZ, tak člověk mohl o tom být informovanější už když přišel na to zastupitelstvo, což by jinak nešlo. A potom ty petici, klasicky prostě internetová petice, je taková věc, která dobře funguje, má svoje zákonitosti vlastní. (Pan PK)

O limitech internetové petice věděla zhruba polovina petentů, a tak i z toho důvodu převládalo klasické sbírání podpisů. Přidaným efektem byla možnost následné emailové komunikace a získávání pomocníků – offline se tak „překlopilo“ v online:

Ne, ne, ona internetová petice tam ty podpisy stejně nejsou platný... Takže já s touhle peticí jsem obcházel barák po baráku, vylepovala jsem ji a čekala jsem na reakce. Když jsem se dostala do domu, tak na ty nástěnky. Dala jsem petici a čekala jsem. Je tam mailová adresa, tak spousta lidí mi začala psát. A spousta lidí, jak můžou pomoci. Objevila se spousta lidí, který chtěli pomoci, at pošlu podpisový archy, že obejdou baráky (paní GS)

I tak výše zmíněná respondentka uvedla, že za nejefektivnější považuje osobní setkání, jehož průběh popisuje následovně:

Jsou to emaily nebo telefony anebo když se potkáme na ulici, protože bydlíme tam všichni a potkáváme se každý den.... my si vždycky vybereme nějakou hospůdku. Naposledy to bylo u těch Zednářů, kde přišlo 40 nebo 50 lidí, byl tam i pan Stejskal jako šéf policie, byl tam místostarosta pan Hodek a debatovalo se. Začalo to tím, že jsem chtěla něco říct, ale pak se to shluklo v takový, že všichni začali debatovat po skupinkách a opravdu od 6 do 11 se jenom debatovalo.

Pouze jeden z dotázaných explicitně uvedl, že existují rozdílné možnosti přístupu k internetu (a jeho využívání), že to tedy není médium pro každého. Z druhé strany

reflektoval, že online sociální sítě snadno mohou tvořit „bublinu“ již aktivních a minout tak potřebné hlasy těch, kteří se doposud o téma či kauzu nezaujímal:

Já to asi moc neposoudím, protože jsem nebyl aktivní před tím, ale myslím, si že je to obrovská změna, protože jako dneska jako se dají aspoň v nějaký jako úzký komunitě hodně jakoby šířit jednoduše informace a můžeš si šířit ty informace, který chceš. Vlastně strašně levně a zároveň jako má to svůj velký omezení, protože, já teďka třeba obcházím domy tady na Praze 1 s peticí za referendum proti hazardu na jedničce. A prostě jako drtivá většina lidí, který mi tam otevrou jsou prostě jako, já nevím, padesát plus nebo tak. A to si nemyslím, že se děje na Facebooku prostě. Já od nich chci třeba mailu a už velká část používá třeba e-mail, jo. A asi používají jako i internet, ne určitě, ale jako prostě přes Facebook je neoslovíš, přes internet sotva. Oslovíš je přes schránku, přes osobní kontakt a to je potřeba prostě jako oddělat. A to je prostě furt jako těžký, nebo těžký, stojí to nějaký peníze, není to jistý, že ti to tam ta pošta roznese třeba a a tak. (pan AM)

Z dotázaných jen jediný cíleněji pracoval se sociálními sítěmi a používal je jako nástroj pro informování a diskusi. Podařilo se mu také díky sociálním sítím vzbudit zájem masmédií:

Tak petici sem napsal já, tu jsem vlastně odstartoval sám, tu internetovou petici. Pak jsme založili, to teď nevím jestli sem udělal já, nebo ona, stránku na facebooku, skrze kterou se pak sdíleli ty jednotlivé updaty z té petice a i nějaký naše komentáře k tomu, který obsahovaly odpovědi z magistrátu, který jsme dostávali, a podobně, plus tím že ta hospoda je takhle oblíbená tak prostě se to na tom FB šířilo hrozně rychle, ta petice má skoro 5000 sdílení na FB, takže pak se to začalo strašně rozjíždět, já jsem vůbec nečekal že to dosáhne něčeho takového, za první den jsme měli, s tím že se to odstartovalo někdy odpoledne, první den jsme měli 1000 podpisů, a za druhý den už 4000. Ten druhý den se o to už začaly trochu zajímat média, začaly, nevím ani jak na mě sehnali číslo, ale volali mi nějaký lidi z ČTK, z Lidovek, z PraguePostu, a z Blesku, kde teda mi ten člověk říkal, že bude mít zájem o ten článek až když ten hostinec uzavrou, do té doby je to nezajímá, takže Blesk z toho nakonec vypadá... (pan MH)

Výše zmíněný respondent byl také jedním ze dvou, kteří pokládali pro úspěch svých aktivit internet jako nutnou podmínku:

Rozhodující, primární, nejdůležitější. Tím že se ta petice nešířila fyzicky a nedělali jsme žádný podpisový archy a nestáli jsme prostě u stánku na Václaváku a neoslovovali lidi přímo, tak ten internet byla jediná

platforma na který jsme se pohybovali, ať už to byl Facebook, nebo internetová petice, tak prostě bez toho internetu bychom byli vyřízeni, nebo kdyby nebyl internet, tak asi nějakou papírovou verzi petice asi vymyslíme a děláme, ale nikdy by samozřejmě nemohla získat takhle obrovskou podporu, že jo..(pan MH)

Překvapivě ojedinělá byla také zmínka o internetu nejen jako zdroji levného šíření informací, ale také nástroji pro propojení jedinců se společnými zájmy:

Naprosto zásadní. Naprosto zásadní. Protože ten Vás prostor rozšiřuje násobně, mocninou, je to prostě spoustu dosud osamělých ani ne třeba bojovníků, ale latentních pěšáků si uvědomilo, že vlastně existují-je skupina lidí, která smýšlí podobně, což se dá udělat pozitivně, což jsme my. (Pan B)

Na základě dat z dotazníkového šetření se ukázalo, že cílené používání internetu jako nástroje pro občanskou kampaň, s využitím jeho aktivních prvků, je jevem řídkým. A to i během ostré fáze kampaní. Internet užívaný pro politické aktivity nepřesahuje roli chytré nástěnky a efektivního komunikačního prostředku. Ve výzkumu se dále ukázalo, že ani sami občané nevidí v tomto novém mediu naději na zlepšení politické kultury či efektivity rozhodování. Jediným častěji zmiňovaným internetovým prvkem je online petice, byť jsou si sami aktéři vědomi toho, že nemá stejnou platnost jako „papírová“. Internet tak je vnímán spíše jako okrajový prvek aktivistického jednání, který sice snižuje náklady na logistiku a organizaci, ale zřídka kdy je vnímán jako nutný partner, respektive podmínka úspěchu. Jen ojediněle je to vnímáno jako médium mobilizující, které je nutnou výbavou tzv. občana 2.0. Žádný z dotázaných nezmiňuje, že by internet pro své aktivity využíval strategicky a cíleně pomocí PR kampaní. Dá se říci, že v teoretické části zmíněný případ strategického zapojení pokročilých funkcí sociálních sítí v kampani za svou kauzu, tak jako to předvedla skupina „Žít BRNO!“ je ojedinělým zjevem na české aktivistické scéně, pokud tedy jde o její komunální rozměr.

Detailnější ukázky občanské angažovanosti na lokální úrovni

K výše uvedeným rozhovorům je vhodné doplnit detailnější pohled na dvě ukázky kolektivní participace občanů za účelem řešení lokálních problémů. Následující tři portréty ukazují vcelku rozdílné způsoby toho, jak se „ve své kauze“ angažovat. Spolu s výše analyzovanými rozhovory napomáhají k náčrtu typologie občanské angažovanosti. Jejím účelem v tuto chvíli není vyčerpávající jasná typologie (na to je málo příkladů a jsou příliš spjatý s jedním místem-městem), ale ukázání toho, že i na analytické úrovni je občanská společnost velmi různorodá co do motivací a strategií dosahování cílů. Nelze tedy hledat nějaký jednotný model občanské angažovanosti.

Z toho například plyne, že nemá smysl konstruovat weberiánský „ideální typ“ aktivisty a ten pak ve společnosti hledat. Anebo se nechat svést stereotypy o aktivistech, které dobře popisuje Radima Marada na spojení mládí a revolty (2003: 99nn). Je to právě překvapivá pestrost typů angažmá ve věcech veřejných, která mne vedla spíše k deskripci toho, jak aktéři sami vnímají své jednání, než ke snaze navrhnout analytický „ideální typ“ a jej teoreticky diskutovat.

AUTO*MAT

Automat (dále AM) vznikl jako neformální platforma v roce 2003, transformaci v oficiální formu občanského sdružení provedl v roce 2007. Deklarovaným cílem dle webových stránek je „rozvíjet užívání bezmotorové dopravy (na kole a pěšky) a usilovat o zlepšení MHD. S ohledem na v tomto textu zkoumaná uskupení AM představuje výjimečný případ v několika ohledech.

Zprv patří mezi relativně dlouho trvající aktivitu, která (dle rozhovorů) přežila několik personálních obměn. Jeho kontinuita je tedy spíše založena na základech ukotvené

struktury spíše než na výrazných osobnostech. To jej odlišuje od epizodických hnutí, která končí a začínají s jednou kauzou. Zadruhé jde o hnutí (dle webových stránek), které má obdobu v několika zahraničních zemích. Je to také jedno z mála lokálních hnutí, kterému se podařilo řetězově působit pomocí akce Do práce na kole v několika městech najednou. Více než desetiletá existence hnutí umožňuje nahlédnout do problematiky dynamiky kolektivní formy občanské angažovanosti. S tím ohledem byl i veden rozhovor s jeho reprezentantem, který tvoří základ této případové mini-studie.

Níže uvedený citát ukazuje na určitou výjimečnost (v porovnání s jinými v textu probíranými aktivitami) AM, totiž v jeho základu byli lidé, kteří už nějakou i poloprofesionální zkušenost s občanskými aktivitami měli. Tedy, existovalo celkem rozvinuté know-how, navíc sdílené s jinými organizacemi. Asi největším rozdílem je, že hned od počátku neměla být skupina spojena s ad hoc kauzami, ale od počátku byla snaha profesionalizovat se.

A dali se nějakým způsobem jako dohromady, s tím že vlastně Martin původně chtěl dělat nákej jako film a todle mu připadalo vlastně, že by bylo dobrý to dokumentovat, jejich nákou jako, řekněme jako impulz tomu městu a zkusit se zabývat sebou nákým způsobem jinak. Vlastně nákým způsobem ty lidi z filmařský kulturní sféry, který jako se vyznačujou nějakou jistou kreativitou, spojili se svejma známejma, který měli v nákým neziskovym sektoru. Tehdy to byla bylo zejména sdružení Oživení a nebo S.O.S Praha, tady existovala taková platforma a vlastně společně jako připravili nějakou sérii vizuálů, happeningů . A posléze se k tomu začli přidávat jako i lidi, který měli náký odborný know-how. A postupem času se vlastně v Automatu víc jakoby posilovala víc ta odborná složka a profesionalizovalo se to sdružení až do dnešní podoby.
(Pan AM)

Proto také je tato skupina nejvíce konfrontována s klasickými problémy neziskového sektoru, jako je vyhoření, ale i nastavování strategií vůči masmédiím, politické

reprezentaci a v neposlední řadě sponzorům. Ojediněle profesionální je i angažování profesionála (v tomto případě facilitátora), a to za účelem udržitelnosti organizace.

Protože se začalo hlásit hodně dobrovolníků, tak jsme tam byli dva, po dalších čtrnácti dnech jsem tam byl už jenom sám a tak. A vlastně jakoby ten tým byl těch lidí, co tam byli do té doby úplně jako vyšťavenej a přehlacený práci. Že ani vlastně ty lidi, nebyli schopný delegovat na někoho, kdo se hlásil, takže já jsem se dva měsíce hlásil už mi sakra dejte práci, dyť vy prostě nestíháte ani nic předat. No a tak to bylo právě zajímavý, že když šel ten film do kin a vlastně Automat získal obrovské hype, tak jakoby to sdružení, který jakoby takhle poloprofi existovalo od roku dva sedm, sedm, osm, devět, za tu dobu udělalo třeba sázku s Bémem ohledně tunelu Blanka, tak ty lidi už byli úplně vyhořelý (smích). A vlastně ten rok dva deset, tady byl i jako nákej řekněme jako facilitátor nějaký transformace, kterej měl za cíl prostě dovést to sdružení k nějaký jako obrodě. On s náma tady půl roku byl jako a jeho závěr po půlroční práci byl, ať to radši rozpustíme samy nebo se rozpadnem (smích). (Pan AM)

Výše uvedená ukázka je vlastně srovnatelná s personální politikou jakékoliv jiné, třeba i komerční, organizace. To vedlo i k nutnosti zajistit financování pro téměř dvě desítky lidí. To opět činí z AM spíše ojedinělý případ mezi v tomto textu zkoumanými skupinami.

Vono je jako to dost neurčitý, ale neřikám, že ten jakoby core, tý jádrovej, je prostě třeba tak dvacet lidí a s tím, že se nás sejde maximálně čtrnáct na jednom místě. Ale zároveň je tady třeba dalších pět až deset takovejch jakoby externích jakoby, který v konkrétní dobu jako, jo zrovna kolem nás tak kroužej a dělaj na nákejch jako jednotlivých projektech. Takže to je něco jako ke třicítce lidí, a slabý třicítce. Plus máme desítky dobrovolníků, který čas od času nák pomůžou a vlastně z tý jako třicítky tak, dejme tomu, že patnáct, dvacet lidí tady má nějaký to finanční ohodnocení. (Pan AM)

Příkladem ojedinělé strategie financování je diverzifikace zdrojů skrze celostátní soutěž Do práce na kole. Tento rozsáhlý projekt také vedl ke zvýšení viditelnosti „značky“ (jazykem respondenta) organizace.

No my máme různý jako financování, to ti klidně můžu vysvětlit, ale teď máme aktuálně jednoho člověka na full time, a to je na projekt Do práce na kole, kterej je jeden ze dvou našich vobrovskejch projektů, trvá vlastně celý jaro, plánuje se rok. Fundraisuje se přes firmy a je to

obrovská věc, a potom máme třeba asi osm nebo deset lidí, který maj jakože poloviční úvazek, a to je, to je standart. Naopak, že tady je někdo na full-time, to je vlastně velká výjimka.

Ožehavou se jeví i otázka politické participace členů organizace. Za součást profesionalizace a nezávislosti je brána právě distance od politiků.

Máme vlastně, někdy loni jsme dělali a aktualizovali někdy naše stanovy a máme tam napsaný, že by nikdo, kdo vystupuje aktivně za, jménem Automatu, by neměl být na volební pozici v nějaký straně politický. Takže řadovej člen může být členem nějaký strany, byli tady tací, ted' vlastně tady nejsou žádní tací. Ale prostě jakoby když je někdo prostě exponovanej, tak by rozhodně neměl bejt exponovanej za tu stranu a spíš by dokonce ani v žádný straně neměl bejt...Protože v zásadě jako my se snažíme jednak watchdogovat, monitorovat prostě lidi ve volenej funkcích veřejnejch, ať jsou z jakýkoli strany podle tý funkce a podle jejich náplně činnosti. R: A druhá věc je, že se snažíme jako dávat podklady a radit komukoli, kdo má zájem, z jakýkoli strany, která má reálnej zájem na tom něco dělat. (Pan AM)

Občané za spokojené bydlení

V rámci výzkumu privatizace obecních bytových fondů (Sládek 2013) byl učiněn i rozhovor s organizací Občané za spokojené bydlení (dále OSB). Rozhovor proběhl v roce 2009, od roku 2010 je OSB zastoupeno v zastupitelstvu Prahy 2. Protože privatizace bydlení je jedním z často jmenovaných lokálních problémů (týká se, byť okrajově, i témat výše analyzovaných rozhovorů), bude dobré se jednomu případu angažování ohledně tohoto problému věnovat. V tomto textu nejde o postižení povahy samotného procesu privatizace, nýbrž o představení případové studie jednoho druhu angažování občanů.

Pro kontext je třeba říci několik faktů k české cestě privatizace bydlení. Prvním podstatným rozhodnutím bylo převedení státního bytového fondu na obce. Druhým bylo to, že na rozdíl od jiných zemí, stát nijak privatizaci (politika Right to Buy např. ve Velké Británii) legislativně neupravil. Třetím bylo to, že ani na úrovni doporučení či metodik

ministerstev nebylo formulováno, jak mají obce se svým bytovým fondem zacházet, tak aby naplnily svou zákonnou povinnost – a to tak jak povinnost „řádného hospodáře“, ale zároveň poskytnout svým občanům dostupné bydlení. Na tomto místě je potřeba ještě upozornit, že tzv. zákon o sociálním bydlení se do stádia „připomínkových řízení“ v rámci legislativního procesu dostal na jaře 2015.

Následky tohoto postupu jsou následující. Za prvé existuje velká různost v tom, jak jednotlivé obce „privatizovaly“. Jak ukazují jinde (Sládek, 2013), nelze tyto rozdíly vysvětlit ideologicky, protože velikost privatizace bytového fondu je nezávislá na ideologické orientaci lokální samosprávy. Toto je dobře patrné v Praze, která je složena z více než padesáti municipalit, a tedy doslova „přes ulici“ může být situace ohledně privatizace zcela jiná. Soused mohl, a nezřídka se tak dělo, „privatizovat“ už před deseti lety, zatímco soused „přes ulici“, v jiné municipalitě, možnost „zprivatizovat“ nedostal. Což je nezřídka otevřeně vnímáno jako nespravedlnost. Navíc, často bývá zmiňována malá transparentnost (tak činilo OSB) procesu privatizace.

Základním „spouštěčem“ byla pro tuto skupinu deregulace nájemného. Jak sami zástupci hnutí řekli v rozhovoru, neměli důvod se angažovat, dokud měli naději, že jejich byty budou privatizovány – tak jako byly v předchozích vlnách privatizovány byty jiných. Zároveň si byli od počátku vědomi toho, že zaprvé jde o téma menšinové, ale hlavně téma, které je veřejností vnímáno jako kontroverzní. Druhým „spouštěčem“ byl nedostatek změny v lokální politické reprezentaci, která v deregulaci nájemného „*uviděla potenciál větších výnosů z bytového fondu*“. Na otázku, proč se nespojili s jinými místními sdruženími, odpověděli, že kauzu vnímají čistě jako lokální a jsou si vědomi toho, že je velmi obtížné z jejich kauzy udělat kauzu širší.

Tam se odehrává na jaře základ pro občanské sdružení na základě petice, které do dnešní doby kapkami nabírá další členy, máme 2500 petentů, sdružení má asi 800 lidí... Městská část nemá problém s penězma...rekonstruuje byty, ale nenabízí je pro sociální účely....Magistrát ponechal privatizaci na libovůli městských částí...zastupitelstvo si může dělat, co chce. (zástupci OSB)

Hnutí se posléze rozhodlo s tématem bydlení kandidovat ve volbách 2010, kde uspělo a získalo několik křesel v zastupitelstvu (20 % hlasů, osm mandátů z 35). Překvapením možná bylo, že jedním z prvních usnesení zastupitelstvo MČ Praha 2 zapovědělo privatizaci bytů zastupitelů a osobám jim blízkým. V roce 2014 hnutí opět uspělo, z 16 % plynulo šest mandátů. Je tedy příkladem, kdy se „sebeobranná“ aktivita přetavila v aktivitu politickou, ve smyslu stranické účasti v obecních volbách. To bylo dáno také od počátku spíše vstřícným postojem k politické scéně, respektive úředníkům. Za neutěšený stav dávali vinu spíše politikům, neboť na úředních místech dle jejich slov „byli lidé kompetentní“. Ovládnout politickou cestou úřednický aparát považovali za logickou cestu.

Závěry textu

Shrnutí zjištění a empirických argumentů jsou v textu přítomna již v jednotlivých kapitolách a tezích. Závěrečný prostor práce bude využit k širším komentářům dílčích závěrů a jejich vztažení k cílům práce, tak jak jsou vytýčeny v úvodu. Hlavním cílem mi bylo pochopit, jakou roli hrají zkušenosti obyvatelů měst s občanským a politickým angažováním v kontextu proměny politické participace v ČR po roce 1989. V tomto ohledu se na studiu jednotlivých tezí ukázaly následující závěry, které lze propojit s obecnějšími úvahami o politické a občanské angažovanosti v ČR.

(1) Převládá odpor k politické politice, přednost je dávána nepolitické občanské angažovanosti.

Zcela jednoznačně se ukazuje, že nedůvěra v politiku, byť daná malou zkušeností s ní a generována hlavně obrazy ve veřejném mínění, je silně zakořeněná. To se nedaří zcela zlomit ani během občanského angažmá v lokálních záležitostech, kdy stojí-li lidé před tradiční cestou „svou“ kauzu přenést do světa politického rozhodování, raději se jakémukoliv spojení s politikou vyhnou. Nelze tedy dle mého soudu od případného růstu komunální občanské angažovanosti očekávat posílení politických stran. Zvláště tradiční politické strany nemohou, pává pro nedůvěru v politickou cestu jako takovou, příliš doufat v obrození z komunální úrovně. Dráhy aktivních občanů se nezdají vest do lůn politických stran. Veřejné mínění nyní silně stojí na straně nepolitické politiky.

(2) Komunální úroveň je vnímána jako dosud relativně čistá sféra politického života, a to i navzdory obecnému veřejnému mínění. Menšina těch, kdo se přeci jenom rozhodnou, a to většinou jako nezávislí, účastnit obecního politického života, to prožívá nikoliv jako zapojení do politiky, ale jako setrvání v čistých vodách komunální

politiky. Distanc od tzv. velké stranické a ideologické politiky považují za základ svého kreditu. Otázkou je, jak se svou politickou zkušeností v komunální sféře naloží. Z rozhovorů s respondenty však nevyplývá, že by své komunální aktivity viděli jako vstupenku do politické kariéry.

(3) Osobní aktivita občanů nadále zůstává spíše sporadickou záležitostí a zkušeností

nemnohých, nemobilizuje ani dostupnost internetu. V textu argumentované teze ukazují, že mobilizační potenciál tohoto druhu angažovanosti je spíše menší. Mobilizační myšleno ve dvojí podobě. První je schopnost uspořádat nějakou větší protestní událost, oslovit širší veřejné mínění. Druhou podobou je ochota angažovat se dlouhodobě vlastně téměř každodenně. Drtivá většina mnou zkoumaných aktérů spojila své angažmá s řešením jednoho (či nemnoha) konkrétních problémů ve svém okolí bez ambice etablovat se na aktivistické scéně. Napovídá tomu také poměrně pasivní způsob užívání online sociálních sítí, kde se málokdy jedná o plánované kampaně na několik týdnů dopředu – to je přenecháváno politikům a profesionálům v neziskovém sektoru. Ten ale zase o lokální problematiku nejeví přednostní zájem.

(4) Kontinuální občanská angažovanost není viděna jako udržitelná, cesta

profesionalizace občanských aktivit vede k volbě mezi politickým a neziskovým sektorem. Tím, že se daří držet propast mezi občanskou angažovaností a politickou kariérou, ocitají se ti, kteří věnují svůj čas a jiné zdroje učení se umění angažmá ve věcech veřejných (což, jak sami aktéři připustili, znamená rychle se naučit různé dovednosti), stane se, že po splnění cíle není kam jít. Jediným dostupným řešením, jak zůstat trvaleji aktivním je věnovat se kariéře v neziskovém/nevládním sektoru. Jak ale připomíná kritický koncept „ngoization“, to může často být až příliš podobné kariéře projektového manažera, který soupeří za svou organizaci s ostatními

organizacemi o zdroje. Prvky občanské angažovanosti jsou pak nezřídka vystřídány vyhořením.

(5) Jen obtížně lze na lokální úrovni hledat zárodky sociálních hnutí zakotvených sice mimo politické strany, ale v hodnotovém univerzu. Manuel Castells a vlastně celá tradice urbánní sociologie, pokud si tedy vůbec rozměru občanské angažovanosti všímala, nabízela perspektivu, ve které se na půdě měst v konfliktech či kooperaci odrážejí obecnější problémy doby. A co je důležité, aktéři sami to tak popisují a vnímají. Tento rozměr jsem ve svém zkoumání nenašel, neboť všechna data mne vedou k tomu, že mnou zkoumaná podoba urbánního aktivismu je zbavena, a dle některých respondentů záměrně jako strategie, jakéhokoliv širšího kontextu. Pokud například Castells a mnozí po něm spojovali urbánní aktivismus se snahou změnit pravidla, anebo dokonce hodnoty, v mých datech – která jsou pochopitelně nezobecnitelná – pro toto oporu nenalézám.

Když se ohlížím za výzkumem a psaním tohoto textu, tak s ohledem na své osobní motivace (které jsem v úvodu popsal), dovolím si zopakovat na závěr citaci jednoho respondenta:

To je zvyk no, u všeho je zvyk no. Ráno se nerozhoduješ, že si deš čistit zuby, to je zvyk návyk. Tak ten zvyk toho života tu byl nějaký jinej, a když už nějaký lidi začnou něco dělat, tak za půl roku budou zas dělat něco jinýho. To jednou dostaneš pod kůži a už to je zvyk.

Mohu říci, že jsem právě tento občanský zvyk na lokální úrovni hledal – a spíše nenašel.

Možná jsem ale nehledal v pravý čas na pravých místech.

Bibliografie

- Andrusz, G., Harloe, M. & Szelényi, I. (2011). *Cities after socialism: urban and regional change and conflict in post-socialist societies*. John Wiley & Sons.
- Ball, M., Harloe, M. & Martens, M. (1988). *Housing and Social Change in Europe and the USA*. Routledge London.
- Benkler, Y. (2006). *The wealth of networks: How social production transforms markets and freedom*. Yale University Press.
- Bennett, W. L. & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768. Taylor & Francis.
- Bernard, J., Kostecký, T., Illner, M. & Vobecká, J. (2011). *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Bouillon, F. (2009). *Les mondes du squat: anthropologie d'un habitat précaire*. Presses Universitaires de France-PUF.
- Buden, B. (2013). *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. Rybka.
- Castells, M. (1968). Y at-il une sociologie urbaine. *Sociologie du travail*, 1(68), 72–90.
- Castells, M. (1972). La question urbaine. François Maspero.
- Castells, M. (1983). *The city and the grassroots: a cross-cultural theory of urban social movements*. Univ of California Press.
- Castells, M. (1999). Grassrooting the space of flows. *Urban Geography*, 20(4), 294–302. Taylor & Francis.
- Castells, M. (2013). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*. John Wiley & Sons.

- Císař, O. (2008). Politický aktivismus v České republice. *Brno: CDK*.
- Dahlgren, P. (2005). The Internet, public spheres, and political communication: Dispersion and deliberation. *Political communication*, 22(2), 147–162. Taylor & Francis.
- Della Porta, D. & Diani, M. (2009). *Social movements: An introduction*. John Wiley & Sons.
- Van Deth, J. W. (2003). *Private Groups and Public Life: Social Participation and Political Involvement in Representative Democracies*. Routledge.
- Dvořáková, V. (2003). Civil society in the Czech Republic: “Impuls 99” and “Thank You, Time to Go.” *Uncivil Society*, 134–56.
- Eyal, G. (2000). Anti-politics and the spirit of capitalism: dissidents, monetarists, and the Czech transition to capitalism. *Theory and Society*, 29(1), 49–92. Springer.
- Fagan, A. (1999). The development of civil society in the Czech Republic: The environmental sector as a measure of associational activity. *Journal of European Area Studies*, 7(1), 91–108. Taylor & Francis.
- Fagan, A. (2004). *Environment and democracy in the Czech Republic: the environmental movement in the transition process*. Edward Elgar Publishing.
- Fuchs, C. (2013). *Social media: A critical introduction*. Sage.
- Gans, H. (1962). Urbanism and suburbanism as ways of life: A reevaluation of definitions.
- Gans, H. J. (1982). *Urban villagers*. Simon and Schuster.
- Gottdiener, M. (2010). *The social production of urban space*. University of Texas Press.
- Grafmeyer, Y. & Joseph, I. (1984). L'école de Chicago. Naissance de l'écologie urbaine. Aubier.

Halbwachs, M. (2012). *Écrits d'Amérique*, édition établie et présentée par Christian Topalov. Paris: Éditions de l'EHESS.

Havel, V. (1979). *Moc bezmocných*. Londýnské listy.

Havelka, M. (1998). „Nepolitická politika“: kontexty a tradice/'Non-Political Politics': Contexts and Traditions. *Sociologický Časopis/Czech Sociological Review*, 455–466. JSTOR.

Hindman, M. (2008). *The myth of digital democracy*. Princeton University Press.

Horak, M. (2007). *Governing the post-communist city: institutions and democratic development in Prague*. Cambridge Univ Press.

Illner, M., Baldersheim, H. & Wollmann, H. (2003). *Local democracy in post-communist Europe* (Vol. 1). Springer DE.

Jacobsson, K. & Saxonberg, S. (2013). *Beyond NGO-ization: the development of social movements in Central and Eastern Europe*. Ashgate Publishing, Ltd.

Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. & Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of mixed methods research*, 1(2), 112–133. Sage publications.

Keller, J. (2013). *Posvácení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Sociologické nakladatelství\i (SLON).

Kipfer, S., Saberi, P. & Wieditz, T. (2013). Henri Lefebvre Debates and controversies1. *Progress in Human Geography*, 37(1), 115–134. SAGE Publications.

Kopecky, P. & Mudde, C. (2005). *Uncivil society?: contentious politics in post-communist Europe*. Routledge.

Korolczuk, E. & Saxonberg, S. (2014). Strategies of contentious action: a comparative analysis of the women's movements in Poland and the Czech Republic. *European Societies*, (ahead-of-print), 1–19. Taylor & Francis.

Kostelecký, T., Patočková, V. & Illner, M. (2009). *Problémové čtvrti ve městě a politiky k jejich regeneraci-případová studie Prahy*. Sociologický ústav AV ČR.

Lefebvre, H. (1972). *Le droit à la ville suivi de Espace et politique*. Éditions anthropos.

Lefebvre, H. (1979). Space: social product and use value. *Critical sociology: European perspectives*, 285, 295. New York, Irvington.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (Vol. 142). Oxford Blackwell.

Lefebvre, H., Kofman, E. & Lebas, E. (1996). *Writings on cities* (Vol. 63). Blackwell Oxford.

Linek, L. (2004). Dimenze antistranických postojů české veřejnosti. *Naše společnost*, 10(9), 21–25.

Linek, L. (2013). *Kam se ztratili voliči?* Brno: CDK.

Linek, L. & Pecháček, S. (2007). Low Membership in Czech Political Parties: Party Strategy or Structural Determinants? *Journal of communist studies and transition politics*, 23(2). Taylor & Francis.

López, M. A. M. (2013). The squatters' movement in Europe: a durable struggle for social autonomy in urban politics. *Antipode*, 45(4), 866–887. Wiley Online Library.

Lowe, S. (1986). *Urban social movements: The city after Castells*. Macmillan.

Lupač, P. & Sládek, J. (2007a). Městská otázka a informační věk v díle Manuela Castellse. *Soudobá sociologie I. Teoretické koncepce a jejich autoři*, 178. Karolinum Press.

Lupač, P. & Sládek, J. (2007b). The Dynamics of the Digital Divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology*.

Lux, M. (2009). *Housing policy and housing finance in the Czech Republic during transition: an example of the schism between the still-living past and the need of reform* (Vol. 28). IOS Press.

- Macková, A., Macek, J. & others. (2014). "Žít Brno": Czech online political activism from jokes and tactics to politics and strategies. *Cyberpsychology*, 8(3).
- Mansfeldová, Z. & Kroupa, A. (2005). *Participace a zájmové organizace v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Marada, R. (2003). *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Molotch, H. (1976). The city as a growth machine: Toward a political economy of place. *American journal of Sociology*, 309–332. JSTOR.
- Možný, I. (1999). *Pročtak snadno?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Musil, J. (2003). Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950–2000/The Transformation of Urban Sociology in the United States and Europe 1950–2000. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 137–167. JSTOR.
- Musil, J. (2012). Chicagská škola a česká sociologie. *Lidé m\vesta*, (03), 395–419.
- Myant, M. & Smith, S. (1999). Czech trade unions in comparative perspective. *European Journal of Industrial Relations*, 5(3), 265–285. Sage Publications.
- Olsen, W. (2004). Triangulation in social research: qualitative and quantitative methods can really be mixed. *Developments in sociology*, 20, 103–118. CAUSEWAY PRESS LTD.
- Pahl, R. E. (1966). THE RURAL-URBAN CONTINUUM¹. *Sociologia ruralis*, 6(3), 299–329. Wiley Online Library.
- Pahl, R. E. (1970). Whose city. *And Other Essays on Sociology and Planning*.
- Park, R. E. (1915). The city: suggestions for the investigation of human behavior in the city environment. *The American Journal of Sociology*, 20(5), 577–612. JSTOR.

- Pickvance, C. (2003). From urban social movements to urban movements: a review and introduction to a symposium on urban movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(1), 102–109. Wiley Online Library.
- Plummer, K. (1997). *The Chicago school: critical assessments*. Routledge.
- Pullmann, M. (2011). *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Scriptorium.
- Rakušanová, P. (2007). *Povaha občanské společnosti v České republice v kontextu střední Evropy*. Sociologický ústav AV ČR.
- Rupnik, J. & Hvižďala, K. (2009). *Příliš brzy unavená demokracie: rozhovor s Karlem Hvižďalou*. Portál.
- Ryšavý, D. (2006). Komunální je komunální a velká je velká! K hypotéze politizace lokálních politických elit. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, (05), 953–970.
- Sedláčková, M. (2012). *Důvěra a demokracie: přehled sociologických teorií důvěry od Tocquevilla po transformaci v postkomunistických zemích*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Simmel, G. (1903). The metropolis and mental life. *Individuality and Social forms*.
- Sládek, J. (2007). THE EFFECT OF THE INTERNET: DIRECT OR INDIRECT? *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 1(2).
- Sládek, J. (2013). The Privatisation of State Housing Stock in the Czech Republic-a Path Dependent Process? *Sociológia-Slovak Sociological Review*, (3), 267–289.
- Stachová, J. (2008). *Občanská společnost st v regionech České republiky*. Sociologický ústav AV ČR.
- Stanilov, K. (2007). *The post-socialist city: urban form and space transformations in Central and Eastern Europe after socialism* (Vol. 92). Springer Science & Business Media.

- Sýkora, L. (1994). Local urban restructuring as a mirror of globalisation processes: Prague in the 1990s. *Urban Studies*, 31(7), 1149–1166. Sage Publications.
- Touraine, A. & Duff, A. (1981). *The voice and the eye: An analysis of social movements* (Vol. 10). Cambridge University Press Cambridge.
- Tucker, A., Jakeš, K., Kišš, M., Kupcova, I., Losman, I., Ondračka, D., Outlý, J., et al. (2000). From Republican Virtue to Technology of Political Power: Three Episodes of Czech Nonpolitical Politics. *Political Science Quarterly*, 115(3), 421–445. Wiley Online Library.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. *American journal of sociology*, 1–24. JSTOR.
- Zukin, S. (1980). A decade of the new urban sociology. *Theory and Society*, 9(4), 575–601. Springer.